

Telefonsignalerna från likkistan
En tematisk studie av nutida svenska vandringsägner

Marianne Ruhanen
Tammerfors universitet
Fakulteten för kommunikationsvetenskap
Pro gradu-avhandling i nordiska språk
Juni 2018

Tampereen yliopisto
Viestintätieteiden tiedekunta
Pohjoismaisten kielten maisteriopinnot

RUHANEN, MARIANNE: Telefonsignalerna från likkistan. En tematisk studie av nutida svenska vandringsägner

Pro gradu -tutkielma, 63 sivua + liite [1 sivu]

Kesäkuu 2018

Pro-gradu -tutkielman tarkoituksena on tutkia ruotsalaisia kaupunkitarinoita tarkastelemalla niiden teemoja. Teemälähtöinen tutkimus mahdollistaa tarinoiden syvemmän analyysin ja sitä kautta tulkinnan tarinoiden roolista nyky-yhteiskunnassa. Erityisenä huomion kohteena analyysissa ovat tarinoista välittyvät maailmankuvat, sukupuoliroolit sekä yhteiskunnalliset normit ja säännöt, jotka usein kietoutuvat tarinoissa symbolien ja piilomerkityksiensä taakse. Kirjallisuudentutkimuksen viitekehyksestä käsin tutkimus pohjautuu hermeneuttiseen perinteeseen, jossa lukija ja lukijan tulkinta ovat keskiössä. Tutkimus lähenee myös sosiologista kirjallisuudentutkimusta, joka tarkastelee kirjallisuutta yhteiskunnallisesta näkökulmasta, ja folkloristiikkaa, jonka tutkimuskohteisiin suullinen kertomusperinne kuuluu.

Tutkimusaineisto koostuu sadasta verrattain tuoreesta ruotsalaisesta kaupunkitarinasta, jotka Bengt af Klintberg on koonnut teokseensa *Glitterspray och 99 andra klintbergare* (2005a). Kaikki teoksen sata tarinaa on luokiteltu viiteen eri kategoriaan joko niiden pääteeman tai rakenteen perusteella. Kustakin viidestä kategoriasta olen valinnut varsinaisen analyysin aineistoksi kaksi analyysin näkökulmasta kiinnostavinta kaupunkitarinaa. Analysoimalla näiden kymmenen tarinan pää- ja alateemoja, rakennetta, symboleita ja henkilöitä sekä niiden välisiä suhteita olen pyrkinyt tavoittamaan tarinoiden piilomerkitykset sekä niiden roolit ja tehtävät nyky-yhteiskunnassa.

Tarkastelen analyysissä ensinnäkin kaupunkitarinoiden rakennetta ja ns. vaihtuvia elementtejä. Toiseksi pohdin kaupunkitarinoiden teemoja ja symboleja ja kolmanneksi tarinoiden tehtäviä ja roolia nyky-yhteiskunnassa. Analyysistäni käy ilmi, että joidenkin kaupunkitarinoiden rakenne noudattaa vanhempien kansantarinoiden rakennetta, kun taas osa tarinoista muistuttaa rakenteeltaan vitsejä tai juoruja, joissa ei ole selkeää juonta. Vaihtuvat elementit, esimerkiksi paikallisten henkilöiden ja paikkojen nimet, tuovat tarinoihin uskottavuutta. Teemoiltaan monet kaupunkitarinat ovat yleismaailmallisia ja käsittelevät esimerkiksi rakkautta, kuolemaa, perhesuhteita tai yksityisyyden rajoihin kohdistuvia uhkia. Useimmissa tarinoissa aihepiirit liittyvät kuitenkin vahvasti nyky-yhteiskunnan ilmiöihin sekä nykyihmisen huolien kohteisiin, jotka linkittyvät usein seksuaalisuuteen, sukupuolirooleihin, huumeisiin, rikollisuuteen, moderniin mediaan, ulkomaihin ja ulkomaalaisiin sekä julkisen ja yksityisen väliseen tasapainoon. Tarinoiden tehtävänä voidaan katsoa olevan varoittavana esimerkkinä toimiminen. Toimiessaan varoittavina esimerkkeinä tarinat välittävät myös usein piilotettuja yhteiskunnallisia normeja ja käyttäytymissääntöjä niin naisille, miehille kuin nuorille ja lapsillekin. Joidenkin tarinoiden tehtävä on puolestaan pelkästään hauskuuttaa tai järkyttää kuulijansa, ja siten vahvistaa ja nostaa kertojan sosiaalista statusta.

Avainsanat: vandringsägner, folkloristik, litteraturforskning, hermeneutik

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1 INLEDNING	1
1.1. Syfte	1
1.2. Avhandlingens disposition	2
2 MATERIAL OCH METOD	3
2.1 Material	3
2.2 Metod	4
2.3 Tolkning av muntliga folkloretexter	5
3 TIDIGARE FORSKNING	6
4 VAD ÄR NUTIDA VANDRINGSSÄGNER?	10
4.1 Definition av den nutida vandringssägner	10
4.2 Innehållsliga och strukturella drag i vandringssägner	10
4.3 Vandringssägner som muntlig folklöre	12
4.3.1 Folksägner	13
4.3.2 Memorat och trosutsagor	13
4.3.3 Skämt	14
4.3.4 Rykten och skvaller	14
4.4 Vandringssägnernas roller och funktioner i moderna samhällen	15
5 HISTORIEBERÄTTANDET I MODERNA SAMHÄLLEN	17
5.1 Former och medier för berättandet	17
5.2 Den moderna världsbilden i nutida vandringssägner	18
6 ANALYS AV VANDRINGSSÄGNER	19
6.1 Centrala begrepp i analysen av nutida vandringssägner	19
6.1.1 Struktur	19
6.1.2 Tema	19
6.1.3 Symbol	20
6.1.4 Funktion	20
6.2 Analys	21
6.2.1 Sexualitet	21
6.2.2 Groteska dödsfall	28
6.2.3 Obehagliga och konstiga händelser i vardagen	34
6.2.4 Brottslig verksamhet	40
6.2.5 Trosföreställningar och rykten	46
7 SLUTDISKUSSION	52
LITTERATURFÖRTECKNING	59
BILAGOR	64

1 INLEDNING

Har du hört historien om en affärsman som efter en intim natt med en utländsk kvinna vaknar och märker att han har blivit bestulen på en av sina njurar eller om ett ungt par som under sin romantiska biltur nästan blir mördade av en galning med en krok i stället med handen? Dessa är så kallade *nutida vandringsägner*, historier som sprider sig i urbana miljöer och som förs vidare som sanna men som ofta inte har någon sanningshalt.

Att berätta historier är något innerst mänskligt och även den moderna människan har ett behov av att berätta historier – med hjälp av dem konstruerar vi oss själva som individer och nationer. Förr i tiden var historieberättandet en viktig del av livet. Efter dagens arbete samlades hela familjen eller till och med byn för att lyssna på sagor och historier som berättades av de äldsta familjemedlemmarna eller andra sagoberättare i byn. Historieberättandet var ett viktigt sätt att förmedla information och kunskap men också ett sätt att bättre förstå oförklarliga händelser samt världen och människans roll i den. (Se t.ex. Klintberg 1972, 7; Dégh 1990, 76.)

Vandringsägner kan betraktas som nutidens folksägner och således en del av nutidens folklore. Man associerar ordet folklore ofta med något som härstammar från de gångna tiderna, något som är urgammalt och som inte har något samband med nutiden, men vandringsägner är ett levande bevis på nutida folklore. Historier finns överallt och de är en väsentlig del av människans tillvaro även idag.

1.1 Syfte

I min pro gradu-avhandling undersöker jag ett antal utvalda svenska vandringsägner ur Bengt af Klintbergs (2005a) bok *Glitterspray och 99 andra klintbergare*. Syftet är att se vilka teman nutida vandringsägner uppvisar och vilka funktioner de har i det nutida svenska, och samtidigt västerländska, samhället. Mina forskningsfrågor är:

1. Hur byggs vandringsägner upp?
2. Vilka teman och symboler förekommer i nutida vandringsägner?

3. Vilka funktioner uppfyller nutida vandringsböjner i det nutida svenska samhället enligt de analyserade texterna?

Jag är speciellt intresserad av den världsbild som förmedlas genom vandringsböjnera. Liksom äldre folksböjner, avspeglar även nutida böjner värderingar och moraliska uppfattningar i samhället omkring dem. Eftersom vandringsböjner oftast sprids internationellt och samma historier vandrar från ett land till ett annat, berättar de analyserade vandringsböjnera inte bara om den svenska utan även om den nutida västerländska världsbilden. Antalet vandringsböjner som ingår i mitt material är 10 och temana varierar från sexualitet till brottslig verksamhet. I kapitel 2 går jag närmare in på materialet och analysmetoden.

1.2. Avhandlingens disposition

Avhandlingen är disponerad enligt följande. I kapitel 1 redogör jag för forskningsfrågorna och syftet med avhandlingen. I kapitel 2 presenterar jag materialet och metoden. I kapitel 3 tar jag upp tidigare forskning kring ämnet. I kapitel 4 definierar jag begreppet *nutida vandringsböjner*, diskuterar dess typiska innehållsliga och strukturella drag och presenterar en modell för analysen av böjners struktur. Jag diskuterar även vandringsböjners förhållande till näraliggande genrer inom muntlig folklore (folksböjner, memorat, trosutsagor, skämt, rykte och skvaller) och olika funktioner och roller som nutida vandringsböjner har i moderna samhällen. I kapitel 5 förklarar jag hur historieberättandet har förändrats jämfört med bondesamhällets traditioner och diskuterar den moderna världsbild som nutida vandringsböjner har. I kapitel 6 presenterar jag de centrala begreppen för analysen (struktur, tema, symbol och funktion) och analyserar de sammanlagt tio vandringsböjnera ur materialet. Kapitel 7 innefattar slutsatser och slutdiskussion.

2 MATERIAL OCH METOD

I de följande avsnitten presenterar jag primärmaterialet och den metodologiska bakgrunden för analysen.

2.1. Material

Undersökningens primära material består av 100 relativt nya och vitt spridda svenska vandringsäpner utgivna i boken *Glitterspray och 99 andra klintbergare* av Bengt af Klintberg (2005a). Jag har läst alla säpner och kategoriserat dem i fem kategorier antingen enligt textens huvudsakliga tema eller enligt textens struktur. De första fyra kategorierna baserar sig på textens huvudsakliga tema och består av vandringsäpner som handlar om *sexualitet, groteska dödsfall, obehagliga och konstiga händelser i vardagen* och *brottslig verksamhet*. Den femte kategorin baserar sig på textens struktur och består av säpner som handlar om *trosföreställningar och rykten*. Temana som dessa säpner handlar om varierar. Ur varje kategori har jag valt två texter som jag analyserar närmare och som enligt min mening ger en mångsidig bild av materialet (se nedan kap. 6). De analyserade säpnerna finns numrerade i tabell 1. Alla säpner i materialet anges i tabell 2 (se bilagan). Jag hänvisar även till andra vandringsäpner i kategorin för att fördjupa analysen.

Tabell 1. Översikt över temana i de analyserade säpnerna

De utvalda säpnerna	Temakategori	Antalet säpner i materialet som helhet
1. Flickan, Ricky och dolda kameran 2. Våldtäktsskvadronen Viagra	Sexualitet	9
3. Tågluffaren tömdes på blod 4. Natligt besök på självmördarkyrkogården	Groteska dödsfall	24
5. Förlossning på tågtoalett 6. Au-pair hos Kevin Costner	Obehagliga och konstiga händelser i vardagen	31
7. Barnet vid vägkanten 8. Ett semesterfoto	Brottslig verksamhet	18
9. Subliminal reklam 10. Bonsaikatter	Trosföreställningar och rykten	18

2.2. Metod

I analysen lyfter jag fram sägnens huvudsakliga ämnesområde, dvs. *tema* som sägnen handlar om. Jag redogör för sägnens *struktur* enligt Noel Williams modell (jfr 6.1) och lyfter fram olika *variabla element* såsom ort- och personnamn. Utöver huvudtemat analyserar jag de olika *underteman* och *symboler* som sägnen har. Jag är intresserad av att få fram det *primära budskapet* eller *primära funktionen* som sägnen förmedlar tillsammans med olika *sekundära budskap* som kan uppnås i näranalysen av underteman och symboler (jfr 6.1). Genom analysen syftar jag till att få svar på vilken *funktion* eller vilka funktioner sägnen har i det nutida västerländska (och svenska) samhället och varför den berättas i dag. I min analys är jag speciellt intresserad av de samhällseliga värden och normer som sägnen förmedlar tillsammans med de roller som ges för män och kvinnor. På basis av allt detta ger jag en möjlig tolkning och läsning av de utvalda sägnerna.

Den litteraturvetenskapliga referensramen som jag stöder mig på i analysen och tolkningen av de utvalda vandringsägnerna är *den hermeneutiska traditionen* där läsaren och tolkningen står i fokus (se nedan 2.3). *Hermeneutik* är ingen sammanhängande teori utan en samling av olika teoririktningar som syftar till att tolka t.ex. litterära verk. *Hermeneutiken* syftar till all aktivitet, där läsaren tolkar en litterär text för att förstå dess mening. Förutom frågan ”Vad betyder texten?” försöker hermeneutiken svara på frågan ”Hur kommer textens betydelse till i tolkningen?” I analysen av materialet utnyttjar jag även *tematisk läsning och innehållsanalys* tillsammans med analysen av *symboler* och sägnens *struktur*. Genom analysen av innehållet i berättelserna, är det möjligt att avslöja det tankesätt och den världsbild som berättaren har. (Apo 1990, 62; Palm 2002, 189–190.)

Förutom en ren tolkning av vandringsägnerna gör jag kopplingar mellan sägner och det svenska (eller västerländska) samhället och ur denna synpunkt kan avhandlingen sägas anknyta till *litteratursociologin*. Litteratursociologin betraktar litteratur som ett socialt fenomen och dess syfte är att studera hur samhället skildras i litteraturen och vilken roll litteraturen spelar i samhället. Litteratursociologin utgår från ett brett litteraturbegrepp, dvs. analysmaterialet som är intressant för litteratursociologin är inte bara skönlitterära texter utan alla möjliga litterära texter som sprider sig i samhället. (Svedjedal 2002, 81, 94.) Mitt analysmaterial kan kategoriseras som muntlig folklöre i skriven form. Det är samma material som även *folkloristiken* intresserar sig för.

2.3 Tolkning av muntliga folkloretexter

I analysen kommer jag att tolka de utvalda vandringsägnernas betydelse. Tolkningen innebär ett sätt att kunna förstå berättelsens betydelse – det är också ett försök att förstå skaparens eller traditionsbärandens intentioner (Holbek 1987, 12, 16). Analysen av betydelsen i folkloristiska texter är numera ofta ett tvärvetenskapligt arbete som drar nytta av många olika synsätt och vetenskapliga fält. Även mitt arbete kommer att vara tvärvetenskapligt på det sättet att jag utnyttjar olika synvinklar inom litteraturforskningens fält.

Som framgår ovan använder jag mig av det hermeneutiska angreppssättet. Hermeneutik kan kallas tolkningens teori och den skiljer *tolkning* och *förståelse* från varandra. *Tolkning* syftar till att avslöja textens betydelse både på språklig och på innehållsmässig nivå. Tolkningen följs alltid av *förståelse*, vilket betyder rekonstruktion av texten och förståelse av dess verkliga innebörd, idé eller tanke. Vid förståelsen binder läsaren ihop olika bitar och nivåer till en sammanhängande helhet eller snarare till textens betydelse. Enligt hermeneutiken styrs tolkningsprocessen alltid av läsarens egna intressen, världsbild, livserfarenheter och det omgivande samhället, vilket även kan kallas läsarens förförståelse. Genom möten med nya idéer som texten förmedlar kan dessa föreställningar dock förändras under tolkningsprocessen – läsarens förståelse ökar och förändras ständigt via tolkningen. Detta kallas *den hermeneutiska spiralen*. Hermeneutiken intresserar sig för analysen av betydelsen från två olika perspektiv. Å ena sidan ligger fokus på författarens avsikter eller vad författaren vill säga med sin text, och å andra sidan uppmärksammas läsarens sätt att förstå och rekonstruera texten på nytt. Läsprocessen syftar således till att rekonstruera författarens avsikter ur läsarens perspektiv. Enligt hermeneutiken skapas betydelsen i samspel mellan text, kontext och den person som tolkar. (Mikkonen 2008, 66–67; Varto 1991, 30, 39–42.)

3 TIDIGARE FORSKNING

Forskningen om folksägnen började redan på 1800-talet. Det var bröderna Grimm som skilde åt *Märchen* och *Sage*. Enligt dem är en saga poetisk, medan en sägen är historisk (Klintberg 1972, 13). Tack vare bröderna Grimm var det länge det germanska forskningsfältet som dominerade med forskare som t.ex. Kurt Ranke och Leopold Schmidt (Bennett & Smith 1996, xi). Forskningen om nutida vandringssägnen började i USA på 1940-talet när Richard K. Beardsley och Rosalie Hankey publicerade artiklarna *The Vanishing Hitchhiker* (1942) och *A History of the Vanishing Hitchhiker* (1943). Före dem hade Marie Bonaparte publicerat artikeln *The Myth of the Corpse in the Car* (1941), där hon tog en psykoanalytisk ståndpunkt i forskningen om sägnen. Beardsley och Hankey hade däremot en annan syn på frågan. De ville spåra upp den ursprungliga versionen av *The Vanishing Hitchhiker*. En annan folklorist som forskade i sägnen *The Vanishing Hitchhiker* var L.C. Jones som publicerade artikeln *Hitchhiking Ghosts in New York* år 1944. Där påstod han att denna vandringssägen har sitt ursprung i historien och att den moderna sägnen bara är en uppdaterad version av en äldre folksägen.

The Vanishing Hitchhiker blev en av de första och mest undersökta vandringssägnerna. Brunvand (1981, 24) ger till och med 15 olika versioner av den här sägnen. Samma historia är känd också i Sverige under namnet *Liftarflickan* och Klintberg (1986, 32) ger den här versionen:

Två killar kommer åkande i den enes bil genom ett villaområde. De har varit ute med sina flickvänner och är nu på väg hem. Ute duggregnar det. Plötsligt får de se en flicka stå och lifta vid väggkanten. Hon är alldeles blek, och hennes ljusa kappa är nedsmutsad. De bromsar in, och hon springer fram till bilen.

- Snälla ni, låt mej få följa med! Säger hon. Jag har just varit med om en bilolycka. Min pojkvän sitter fast i bilen en bit härifrån. Jag bor alldeles här i närheten; om i skjutsar mej hem kan jag ringa efter ambulans.

De låter henne kliva in i baksätet och kör så fort de kan till adressen som hon har sagt. När de kommer fram vänder de sej om. Då är baksätet tomt. De båda killarna tittar förvånat på varann. Sen går de ur bilen för att se om flickan hann rusa ut innan bilen stannade. Men inte en människa syns till, gatan ligger tom i duggregnet.

Men de hörde ju båda adressen, och därför bestämmer de sej för att ringa på och berätta vad som hänt. De går fram till ytterdörren och ringer på dörrklockan. En äldre kvinna öppnar. När hon får höra deras historia tittar hon egendomligt på dem, sen säger hon: Följ med in. De går in i huset, och på en byrå får de se ett inramat fotografi av en flicka.

- Där är hon! säger de. De var henne vi gav lift i kväll!

Då berättar kvinnan att flickan var hennes dotter, som dog för två år sen i en bilolycka just där de hade tagit upp henne. Och varje gång som det är sådant väder som det var olyckskvällen, säger mamman, så stannar det bilar här utanför, och folk kommer och ringer på och talar om att de har gett flickan lift hem. (Klintberg 1986, 32)

The Vanishing Hitchhiker har kallats det klassiska exemplet på en urban spökhistoria (Jones 1959; citerad i Bennett 1984, 45). Efter pionjärerna Beardsley och Hankey var det Linda Dégh som tillsammans med sina studerande började samla in vandringsägner på amerikanska campusområden i slutet av 1960-talet¹. Enligt henne fortsätter nutida vandringsägner den långa traditionen av folksägner med moderna teman som ofta handlar om den moderna människans fobier och önskningsar. Hon har tagit fasta på vad berättare och åhörare anser om sägnernas trovärdighet². I det amerikanska fältet kan emellertid Jan Harold Brunvand³ påstås vara den ledande forskaren. Han är den första forskaren som populariserade genren och begreppet *urban legend* i USA. Han har betonat den ofta groteska eller makabra humören i vandringsägner. Hans verk *The Vanishing Hitchhiker: American Urban Legends And Their Meanings* (1981) var den första mer omfattande presentationen av genren. I sitt senaste verk *Encyclopedia of Urban Legends* (2001) presenterar han i alfabetisk ordning de vanligaste internationella vandringsägnerna och forskningen på området. Även Gillian Bennett⁴ har samlat in amerikanska vandringsägner, och hennes specialområde har varit relationen mellan nutida vandringsägner och memorat (personal experience story).

I början var forskare oeniga om vad den nya genren borde kallas och om den ens skulle betraktas som en ny genre. I det engelskspråkiga forskningsfältet har genren kallats *contemporary legend*, *urban legend*, *urban myth*, *modern myth* eller *modern legend* (Nicolaisen 2001, 137). Tack vare påverkan av Jan Harold Brunvand är begreppet *urban legend* det mest använda i det amerikanska forskningsfältet, medan begreppet *contemporary legend* förknippas med den så kallade sheffieldska skolan (Sheffield School). Ett symposium organiserades i Sheffield år 1982 för forskare som var intresserade av vandringsägner, och

¹ Se t.ex. *The Runaway Grandmother* (1968a); *The Hook* (1968b); *The Boyfriend's Death* (1968c).

² Se t.ex. *The 'Belief Legend' in Modern Society* (1971); *Legend and Belief: Dialectics of a Folklore Genre* (2001).

³ *The Vanishing Hitchhiker. American Urban Legends and Their Meanings*. (1981); *The Choking Doberman and Other "New" Urban Legends* (1984); *The Mexican Pet. More "New" Urban Legends and Some Old Favorites* (1986).

⁴ *Traditions of Belief* (1987b); *Bodies: Sex, Violence, Disease and Death in Contemporary Legend* (2005); *Urban Legends: A Collection of International Tall Tales and Terrors* (2007).

utgående från dessa seminarier skapade Paul Smith och Gillian Bennett sällskapet *The International Society for Contemporary Legend Research* år 1988. Sedan 1982 har Sheffield fungerat som mötesplats för årliga seminarier, och fem volymer av seminarierapporter har publicerats under namnet *Perspectives on Contemporary Legend*⁵. Sällskapets vetenskapliga tidning *Contemporary Legend* har publicerats sedan 1991. Den amerikanske forskaren Bill Ellis och den franska forskaren Véronique Campion-Vincent är bland de som har kommit med viktiga bidrag på seminarierna.

I Sverige har Bengt af Klintberg⁶ samlat in och analyserat svenska vandringsägner sedan 1980-talet – i Sverige kallar man vandringsägner också *klintbergare*. Hans verk *Glitterspray och 99 andra klintbergare* kommer att vara min huvudsakliga källa i analysen av vandringsägner. I Finland har Leea Virtanen⁷ samlat in finska vandringsägner.

En stor del av diskussionen har gällt vandringsägner som genre inom muntlig folklöre och speciellt deras relation till *folksägner*. Kan nutida vandringsägner anses vara *sägner* (legend) eller ska de klassificeras som en ny genre i sig? År 1971 organiserade den amerikanske folklivsforskaren Wayland D. Hand ett symposium⁸ där Linda Dégh⁹ framhävde att nutida vandringsägner borde betraktas som moderniserade versioner av äldre sägner. Numera anser de flesta forskare att moderna sägner har så många gemensamma drag med äldre folksägner att de kan påstås tillhöra samma genre som gamla folksägner och således fortsätta den långa sägentraditionen med moderna inslag. Nutida vandringsägner är moderna i den meningen att innehållet och temana är moderna men deras form och funktioner är likadana som de äldre folksägnernas (se t.ex. Klintberg 2005b). Vandringsägnens relation till en annan genre, memorat, har ytterligare diskuterats och undersökts (se 4.3.2) av många forskare, bl.a. Linda Dégh och Andrew Vázsonyi, Lauri Honko, Juha Pentikäinen, Wilhelm F.H. Nicolaisen och Dan Ben-Amos.

Numera förekommer vandringsägner inte så ofta i muntlig form utan på internet, sociala medier och i tidningar, speciellt i den gula pressen. Brunvands *Encyclopedia of Urban*

⁵ Vol. 1 (1984); Vol. 2 (1987); Vol. 3 (1988); Vol.4 (1989); Vol. 5 (1990).

⁶ *Råttan i pizzen* (1986); *Den stulna njuren: sägner och rykten i vår tid* (1994); *Glitterspray och 99 andra klintbergare* (2005).

⁷ *Varastettu isoäiti. Kaupungin kansantarinoita*, (1987); *Apua! Maksa ryömii. Nykyajan tarinoita ja huhuja* (1996).

⁸ *American Folk Legend: A Symposium* (1971).

⁹ 'The Belief Legend' in *Modern Society: Form, Function and Relationship to Other Genres*. (1971)

Legends (2001) är det hittills mest omfattande uppslagsverket om nutida vandringsböjner som listar hundratals vandringsböjner och sägenteman inklusive deras varianter. Den norske Reidar Th. Christiansens pionjärverk *The Migratory Legends* (1992) är en förteckning över de olika motiv och teman som förekommer i nutida norska vandringsböjner, men någon omfattande förteckning över de nutida vandringsböjnernas motiv har emellertid ännu inte redigerats – i motsats till gamla folksböjner (se *Motif-Index of Folk-Literature* av Stith Thompson, 1955–58).

4 VAD ÄR NUTIDA VANDRINGSSÄGNER?

I de följande kapitlen definierar jag den nutida vandringsägner och presenterar dess typiska innehållsliga och strukturella drag. Jag redogör för vandringsägnerens funktioner och ställning inom muntlig folklöre samt förhållandet till andra näraliggande folklöregenerer.

4.1 Definition av den nutida vandringsägner

Vandringsägner är historier som sprider sig muntligt i moderna samhällen och berättar om konstiga och ovanliga tilldragelser som hänt någon individ i det nära förflutna. Ofta har de ett ganska komiskt och ironiskt eller till och med övernaturligt och makabert innehåll. Vandringsägner sprider sig i urbana miljöer, och det är mest unga personer och högt utbildade storstadsmänniskor som berättar dem. Vandringsägner är historier som berättas som sanna, och det är typiskt att berättaren och åhörarna verkligen tror på historien. De uppfattas också som anonyma. Berättaren verkar veta vem som råkade ut för händelsen men det visar sig alltid vara en vän till en vän, en granne eller en klasskamrat som ingen känner till. Det är omöjligt att spåra vandringsägnerens egentliga ursprung därför att samma historier sprids internationellt och berättas överallt i moderna samhällen. (Brunvand 1981, xi-xii; Messerli 2006, 278.)

I det engelskspråkiga fältet kallas nutida vandringsägner även med begrepp som *urban legend*, *modern legend* eller *contemporary legend*. Benämningarna syftar på att nutida vandringsägner är historier som innehåller en modern tidsuppfattning och en modern, avmystifierad världsbild och berättar om händelser i det nära förflutna, i den nära omgivningen. (Koski 1996, 17; Messerli 2006, 279; Pettitt 1995, 97.)

4.2 Innehållsliga och strukturella drag i vandringsägner

Det är typiskt för vandringsägner att deras trovärdighet förstärks genom specifika detaljer såsom tid och plats eller genom hänvisningar till auktoritativa källor. Eftersom sägner kan vara lokala eller vandrande, är det typiskt att vissa innehållsmässiga drag och detaljer

varierar från en ort till en annan. Dessa kallas för *variabla element*. Det är t.ex. namn på agerande personer, namn på platser och tidpunkter samt andra yttre omständigheter. *Stabila element* är däremot själva innehållsmönstret. Hänvisningar till vissa lokala plats- eller personnamn förstärker sakens trovärdighet och effekt. Ofta hänvisas det även till myndigheter eller andra auktoritetsfigurer (polismän, vakter osv.). Eftersom händelsernas ursprung eller deras ursprungliga berättare nästan alltid förblir okända, behövs yttre fakta som bekräftar händelserna som sanna, både för berättaren och för åhörarna. (Barnes 1996, 5; Dégh 1971, 60–62; Honko 1987, 60; Klintberg 1972, 14–15.)

Strukturellt består vandringsägnerna vanligtvis av en enda episod som skildrar en intresseväckande händelse och dess konsekvenser. Vandringsägnen kan sägas utgöra en narrativ som består av fem delar (Williams 1984, 225): *inledning* (introduction), *miljö* (setting), *vanligt händelseförlopp* (normal event sequence), *ovanlig eller mystisk tilldragelse* (unusual action/mysterious event) och *förklaring* (consequent event/explanation). Ofta fungerar den sista delen (förklaring) även som en *utvärderande* kommentar.

För att bättre kunna förklara vilka som är typiska innehållsliga och strukturella drag i vandringsägnen citerar jag sägnen *Båda njurarna stulna* (Klintberg 2005a, 49):

Min kompis har en innebandykollega (jobbar på Telia) vars chef har råkat ut för något fruktansvärt! För en tid sedan reste denne Teliachef till Las Vegas. En kväll när han spelat och druckit lite väl mycket bestämde han sig för att beställa upp en call-girl till hotellrummet. Efter en stund kom tjejen upp på hans rum och de drack en drink. Hans var spetsad och strax blev han medvetslös.

När han vaknade upp flera timmar senare befann han sig i badkaret, vilket var fyllt till kanten med isbitar. Framför honom hade någon satt en telefon och en lapp på vilken det stod: Ligg absolut stilla och ring 911. Mannen gjorde detta och berättade var han befann sig och i vilket tillstånd. Räddningscentralen förstod genast vad som hänt. Man sa till honom att absolut inte röra sig förrän räddningen var på plats.

Det visade sig att mannens båda njurar var bortopererade. Nu ligger han i respirator och väntar på nya njurar. Undrar hur hans fru tog det hela förresten.

I exemplet ovan hänvisas till det svenska företaget Telia där chefen jobbar, och hans resmål Las Vegas. Dessa kan kallas sakens *variabla element*. I de tidigare varianterna av sägnen tappade huvudpersonen bara en njure, men i denna version tappar han båda njurarna, vilket också kan betraktas som ett variabelt element. I sägnen ovan fungerar räddningscentralen som auktoritet – de vet exakt vad som har hänt när Teliachefen ringer 911. Även om

personerna i sägnerna förblir okända, påminner de om sådana personer som vi känner till och som därför är lätta att identifiera sig med. Detsamma kunde ha hänt vem som helst (Brunvand 1981, 4).

I *Båda njurarna stulna* fungerar den första meningen som en inledning till hela sägnen: ”Min kompis har en innebandykollega (jobbar på Telia) vars chef har råkat ut för något fruktansvärt!”. I miljön identifieras de agerande personerna samt tid och plats. I sägnen ovan ingår denna information redan i introduktionen och fortsätter med meningen ”För en tid sedan reste denne Teliachef till Las Vegas”. Händelseförloppet börjar i exemplet ovan med den tredje meningen ”En kväll när han spelat och druckit lite väl mycket bestämde han sig för att beställa en call-girl till hotellrummet”. I något skede vänder sig intrigen till en ovanlig eller mystisk tilldragelse som i sägnen ovan finns i det andra stycket. Efter detta kommer förklaringen: ”Det visade sig att mannens båda njurar var bortopererade. Nu ligger han i respirator och väntar på nya njurar”. Den sista meningen fungerar som berättarens utvärdering av hela sägnen och som ett medel för att återkomma till här och nu: ”Undrar hur hans fru tog det hela förresten”.

4.3 Vandringsäpner som muntlig folklore

Nutida vandringsäpner är en genre inom muntlig folklore tillsammans med t.ex. folksäpner, memorat och trosutsagor samt skämt, rykten och skvaller (se nedan). Folklore kan definieras som den traditionella och icke-materiella delen av kulturen som innehåller alla de föreställningar, värden och kunskap som förmedlas via muntligt överförande eller via seder och bruk samt andra konventionella former från en generation till en annan. Folklore är traditionell i den meningen att den förs vidare i en relativt fast form – den har uppstått informellt inom en kultur och har genom tiden blivit generellt accepterad och fått en viss standardform. (Boggs 2005, 3; Brunvand 1968, 2, 4-7; Dundes 1965, 2.)

Den muntliga folkloren är ett av de mest komplexa delområdena inom folklore och man brukar dela in den i olika genretyper. Längre muntliga berättelser delas in i historier som betraktas som sanna (*myter* och *folksäpner*) samt historier som betraktas fiktiva (*folksagor*). Skillnaden mellan myter och folksäpner å ena sidan och folksagor å andra sidan gäller så att

säga trosaspekten. Myter och folksägner är berättelser som både berättaren och åhörarna tror på, medan folksagor till en början betraktas som fiktiva. (Brunvand 1968, 4, 99.)

I de följande avsnitten kommer jag att diskutera vandringsägnernas (ofta problematiska) relation till näraliggande genrer inom muntlig folklöre. Dessa omfattar folksägner, memorat, trosutsagor, skämt, rykte och skvaller.

4.3.1 Folksägner

Nutida vandringsägner räknas till en underkategori av *folksägner* (jfr det engelska namnet *urban legend*). Folksägner är historier som oftast är sekulära och vars händelser placeras sig i det nära förflutna till skillnad från myter som är andliga eller religiösa och vars händelser placeras sig i en mer avlägsen historia. Till skillnad från folksagan, som vanligtvis berättar om huvudpersonens äventyr och förehavanden och som är en narrativ helhet med konsistent struktur, förblir en sägen alltid fragmentarisk och inkonsekvent eftersom även det budskap som de förmedlar är fragmentariskt. Traditionellt har sägnerna berättat om religiösa händelser, kristna helgons underverk och liv, men senare har man börjat använda begreppet också för historier som beskriver övernaturliga händelser och varelser, t.ex. vampyrer, varulvar, älvor, troll och monster och som kan vara lokala eller vandrande. Sägner avslöjar de gångna tidernas föreställningsvärld: hur man uppfattade omvärlden, det förflutna och det övernaturliga i vardagen. (Brunvand 1968, 106–108; Klintberg 1972, 7.)

4.3.2 Memorat och trosutsagor

Ofta liknar vandringsägner *memorat*. Ett memorat är en historia som beskriver en enskild övernaturlig händelse som en enskild person bevittnat eller upplevt. De är relativt korta skildringar av övernaturliga upplevelser vars autenticitet uppnås genom skildringen av personens egna reaktioner på händelsen. Forskare som har undersökt relationen mellan vandringsägner och memorat har funnit att deras struktur och innehåll är mycket likadana med varandra. Det kan ibland vara svårt att skilja mellan dessa två genrer, men de största skillnaderna är att vandringsägnerna har en större utbredning, längre livslängd och fastare intrig – memorat kan påstås vara mer lokala berättelser som inte sprider sig utanför en viss grupp. (Brunvand 1968, 106; Klintberg 1972, 15–16, 20; Klintberg 2005b, 269, 274; Dégh 1990, 74–75.)

En annan genretyp som liknar en vandringsägen och ett memorat men saknar deras berättande form är *trosutsagor* (*belief account*). De finns ofta i form av generaliserande påståenden. Trosutsagor är vardagliga stereotyper eller generaliseringar som ofta betraktas som fakta. (Klintberg 1972, 21; Koski 1996, 28.)

4.3.3 Skämt

Nutida vandringsägner liknar skämt i den mån att de också är korta humoristiska berättelser om vardagliga tilldragelser. Båda handlar ofta om tabubelagda ämnen i samhället (t.ex. död, politik, religion, sexualitet och sjukdom). Humorn i vandringsägner är dock makaber och grotesk. Det kan hända att åhöraren frågar sig om det ens är tillåtet att skratta åt historien. Nutida vandringsägner berättas ofta för att man ska bättre kunna förklara och bearbeta skrämmande och oförståeliga händelser i den moderna världen, och humor används som ett hjälpmedel för att bättre behandla samhällsliga förändringar eller tabubelagda ämnen (jfr nedan). Även om avsikten med skämt eller vandringsägner är att framkalla skratt, är deras bakgrund oftast mycket allvarlig. (Klintberg 2005b, 275; Röhrich 1990, 128–129.)

Forskare som har undersökt relationen mellan vandringsägner och skämt har märkt att deras struktur påminner om varandra. De är båda elliptiska berättelser vars handlingar åhöraren eller läsaren får komplettera. Det är inte ovanligt att både skämt och vandringsägner har ett överraskande element i slutet. Motiven i vandringsägner och skämt påminner ofta om varandra. Det kan även hända att gamla folksägner övergår till skämt så att skämt fungerar som nya tolkningar av äldre motiv. (Klintberg 2005b, 269–270; Voigt 1990, 26.)

4.3.4 Rykten och skvaller

Rykten kan definieras som inofficiell information som cirkulerar i samhället i tvetydiga kontexter när officiella nyhetskanaler inte erbjuder tillräckligt med information för människor som vill få svar i skrämmande situationer och hantera potentiella hot. Rykten är vanliga under kriser som t.ex. krig, epidemier, naturkatastrofer och politisk agitation. Skvaller är däremot dömande tal om individuella personer, och det uppstår i kontexter där sociala nätverk formas, förändras eller upprätthålls. Skvaller är framför allt underhållande bitar av information som stöder utformandet av sociala relationer i den nära sociala kretsen men som även kan sära en individ och utesluta honom eller henne ur gruppen. Det är möjligt

att nutida vandringsägner kan börja som rykten och senare utvecklas till sägner. De största skillnaderna mellan dessa tre genretyper är att rykten fyller behovet av att skapa mening i diffusa situationer, medan vandringsägner fyller det allmänna mänskliga behovet av att förstå omvärlden. Det är genom att berätta historier som vi begriper världen och skapar mening i den. Skvaller är däremot en väsentlig del av den vardagliga kommunikationen och det sociala spelet. (Conn 2008, 415; DiFonzo och Bordia 2007, 19–20, 25, 29; Messerli 2006, 279–280; Smith 1984, 211.)

4.4 Vandringsägnernas roller och funktioner i moderna samhällen

I nutidens tekniska och rationella samhällen förknippas historier och historieberättandet oftast med skrock och ovetenskapligt tänkande. Nutida sägner har överlevt i våra hektiska samhällen tack vare deras kompakta struktur och flexibilitet. De berättas i form av små nyheter eller fängslande rykten och som en del av vardaglig information som människorna oftast litat på. De är lika livliga och trovärdiga som kvällsnyheter och handlar om död, tragedier och skandaler. De blir anpassade och förnyade enligt användningstillfället och de lokaliseras och görs mer personliga för just den gemenskap som använder dem. Vandringsägner förmedlas i samband med vardagliga samtal, t.ex. på fester, på arbetsplatser och i samband med fritidsaktiviteter, och som redan ovan sagts (se 4.1) berättar de om tilldragelser som kunde ha hänt vem som helst. Därför kan de sägas förmedla verklig och relevant information. Vandringsägner, liksom rykten och skvaller, berättas även bara för underhållningens skull. Genom att berätta en intressant historia är det möjligt att fästa lyssnarens uppmärksamhet, lyfta ens sociala status och på så sätt upprätthålla sociala relationer. (Brunvand 1981, 10–11; Guerin och Miyazaki 2006, 1–3; Honko 1987, 49; Virtanen 1987, 11–12.)

Varje form av folklöre ska kunna fylla ett behov i samhället för att kunna överleva. Vandringsägner, tillsammans med andra former av muntlig folklöre, återspeglar sin tids världsbild, trosföreställningar och värderingar och på så sätt förstärker de attityder och stereotyper inom den grupp där de förmedlas. Vandringsägner förmedlar djupa psykologiska budskap, vilket är ett av de viktigaste skälen till att de fortfarande berättas. Ett av de *primära budskap* som även kan kallas sägnens *primära funktion*, är oftast en varning eller en moralisk läxa som anger normer för acceptabelt beteende. En fängslande historia

kan ofta förklara bättre vad som är rätt eller fel än en officiell regel. Under ytan finns djupare *sekundära budskap* som förmedlas i form av t.ex. metaforer och symboler. Dessa kan berätta om kritik mot rådande samhällsliga förhållanden eller vissa socialgrupper och deras beteende eller levnadssätt (t.ex. rasism mot enskilda etniska grupper). (Brunvand 1981, 11–12; Klintberg 1986, 9; Smith 1989, 95–96.)

Enligt en utbredd uppfattning anses vandringsböcker handla om olika teman som oroar moderna människor i de urbana miljöer som de bor i. Speciellt handlar det om oron eller fruktan för det okända och främmande i vår miljö. Vi måste dock göra en skillnad mellan rädsla och ångest. Rädsla har alltid ett konkret objekt, medan ångest betyder en allmän existentiell oro som inte har något konkret objekt. Vandringsböcker ger ett konkret objekt för den ångest som moderna människor upplever i urbana samhällen – böcker gör ångesten synlig och på så sätt lättare att hantera. Objekten för rädsla är ändå helt olika idag än förr i tiden. Medan äldre folksböcker ofta handlade om varelser från en annan värld (t.ex. näcken och troll), berättar nutida vandringsböcker om konkreta saker och ting från vardagen. Det är således med hjälp av berättelser – gamla böcker om näcken eller nutida vandringsböcker om alligatorer i storstadskloaker – som människor råder bot på den ångest som de upplever. (Brück 1987, 217–220.)

5 HISTORIEBERÄTTANDET I MODERNA SAMHÄLLEN

Vandringssägner kan påstås vara nutidens folklöre och således en del av det nutida historieberättandet. I moderna samhällen berättas historier på ett annat sätt än tidigare. Det är inte bara teman, innehållen och motiven – den yttre ramen – som har förändrats och moderniserats utan också sätten att berätta samt medier och situationer där historier sprids.

5.1 Former och medier för berättandet

När samhället omkring har förändrats, har också temana för och innehållen i historierna förändrats. Det är också viktigt att förstå att sätten och kontexterna för berättandet är annorlunda än tidigare, vilket beror på att sociala relationer har förändrats. Familjeliv och fritid har blivit mer privata och fokuserade på kärnfamiljen. Därför finns det få tillfällen där hela familjen eller ens grannarna skulle samlas för att lyssna på historier. Historier sprids numera i mindre kretsar från vän till vän. (Kvideland 1990, 17.) Historier berättas också mer professionellt. Vi betalar för att få se en show där t.ex. en ståuppkomiker berättar roliga historier och skämt.

Med den tekniska och industriella revolutionen har kommunikationskanalerna förändrats. Information sprids inte längre bara muntligt utan med hjälp av olika medier, t.ex. internet, tv eller tidningar. I själva verket har de olika medierna hjälpt folklöre att spridas och transformeras snabbare än någonsin tidigare. Numera sprids nya historier eller nya versioner av äldre historier oftast i skriftlig form genom internet och press (Dégh 1990, 71–73; Koski 1996, 25.) I dagens tekniska samhällen har speciellt sociala medier en viktig betydelse – vandringssägner sprids via Facebook, diskussionsforum eller webbsidor ägnade åt dessa moderna berättelser. Det måste dock påpekas att sociala medier har förändrat naturen av historieberättandet. Kommunikationen är inte längre enkelriktad såsom under de gamla massmediernas tid. I dagens teknologiska samhällen har historieberättandet egentligen kommit närmare de gångna tidernas kollegiala berättartradition. Det nutida historieberättandet har fått nya kontexter och till och med möjligheter tack vare sociala medier och deras tvåvägskommunikation. Det är värt att påpeka att samma innehåll förekommer förutom i dagens vandringssägner också i filmer, tecknade filmer och serier och

populär litteratur.

5.2 Den moderna världsbilden i nutida vandringsägner

Nutida vandringsägner, som till synes kan verka vara moderna, har ofta rötter i gamla folksägner som har blivit moderniserade. Många moderna motiv härstammar egentligen till och med från medeltiden. Den mest undersökta vandringsägnen om den döda liftaren (*Liftarflickan*) har sina rötter i en spökhistoria från 1600-talet. (Bennett 1984, 45–60; Klintberg 2005b, 269; Voigt 1990, 31.) Vandringsägnernas innehåll och teman är dock olika jämfört med dem i de äldre folkhistorierna. Den största skillnaden är förändringen i den yttre ramen. Till exempel ersätts gamla föremål eller kommunikationsmedel med nutida motsvarigheter. Också förändringar i rollfigurer är möjliga. Tjuvar, brottslingar eller invandrare ersätter jättar eller andra mytiska (och skrämmande) väsen. Magiska element eller den religiösa världsbilden ersätts ofta med en mer realistisk och sekulär världsbild i nutida vandringsägner. Det är möjligt att gamla historier genomgår en förvandling från en genre till en annan, och gamla och välkända historier kan t.ex. bli föremål för parodi och få en annan tolkning i form av ett skämt eller en anekdot. (Röhrich & Voigt 1990, 10–11, 30–31.)

Det kan påstås att någon slags berättartradition har förekommit under alla tider och i alla samhällen eftersom folkhistorier har en tendens att anpassa sig till olika sociala och kulturella kontexter. I princip kan varje traditionell historia moderniseras enligt rådande omständigheter och kan således kallas nutida muntlig folklore. Liksom alla andra former av muntlig folklore, återspeglar vandringsägner alltid sin tids världsbild och många av dem uppstår som reaktioner på aktuella händelser och skiften i sociala omständigheter. Ett exempel på sådana vandringsägner är etnocentriska sägner om invandrare och deras matvanor eller levnadssätt. (Klintberg 2005, 12; Röhrich 1990, 10.)

6 ANALYS AV VANDRINGSSÄGNER

I detta kapitel presenterar jag en detaljerad analys av de 10 svenska vandringsägner som jag har valt ur varje temakategori (se tabellerna 1 och 2). Valet har fallit på sådana ägner som jag anser vara representativa för kategorin. Genom att analysera ägnens teman, underteman och symboler tillsammans med struktur, miljö och rollfigurer vill jag få svar på frågan varför de fortfarande berättas och vilka funktioner de uppfyller i samhället. I analysen utnyttjar jag tematisk närläsning och hermeneutisk tolkning (jfr kap. 5.2–5.3). Innan jag går in på själva analysen, tar jag upp analysmetoden, dvs. de begrepp som jag tillämpar.

6.1 Centrala begrepp i analysen av nutida vandringsägner

Nedan presenterar jag de litteraturvetenskapliga begrepp som jag utnyttjar i analysen av materialet. Dessa omfattar struktur, tema, symbol och funktion.

6.1.1 Struktur

I analysen utnyttjar jag Noel Williams modell för analysen av ägnernas struktur (se också 4.2). Den typiska handlingen för vandringsägner kan sägas bestå av fem delar (Williams 1984, 225): inledning (introduction), miljö (setting), vanligt händelseförlopp (normal event sequence), ovanlig eller mystisk tilldragelse (unusual action/mysterious event) och förklaring (consequent event/explanation). Ofta fungerar den sista delen (förklaring) även som en utvärderande kommentar.

6.1.2 Tema

Med *tema* menas folknarrativens generella ämnesområde. Vanliga teman i nutida vandringsägner är olika urbana företeelser som moderna människor kan drabbas av eller som invaderar deras privatsfär, t.ex. rädslan mot brottslingar och mördare, hat eller misstro mot människor från främmande kulturer, pinsamma situationer (som ofta innehåller nakenhet), exotiska djur eller sjukdomar, tekniska innovationer eller kontaminerad mat. Tema är ett relativt brett begrepp och syftar på ett visst budskap eller en viss synpunkt och

attityd. (Brunvand 1981, 195.)

Det är värt att poängtera att det finns ett folkloristiskt verktyg som vanligtvis används i analysen av folkloristiskt material. Detta kallas för *motiv*. Motiv är ett mer begränsat begrepp än tema och betyder en narrativ enhet, ett enskilt element, som kan hänvisa till rollfigurer, föremål, begrepp, handling eller miljö. Som nämnts ovan (jfr 3), har Stith Thompson kategoriserat gamla folkhistorier och deras motiv i verket *Motif-Index of Folk-Literature* (1955–1958). Oftast har nutida vandringssägner olika motiv än gamla folksägner men det är inte ovanligt för gamla motiv att återkomma i dem i moderniserad form (jfr ovan kap. 5). I min analys kommer jag inte att analysera närmare vandringssägnernas motiv, men i samband med några av de analyserade sägnerna hänvisar jag till begreppet för att lyfta fram tidigare forskning kring sägentypen och på så sätt fördjupa analysen. (Brunvand 1968, 100; Simpson 1981, 203–207.)

6.1.3 Symbol

Enligt Nationalencyklopedins (1991, 582) definition, är en symbol 'konkret företeelse som står för ett abstrakt begrepp med vilket den delar en egenskap, dvs. ett slags ikoniskt tecken'. En symbol är något som pekar utöver det omedelbart givna. Symboler används inte bara för att beskriva olika företeelser utan samtidigt berättar de någonting om det beskrivnas betydelse och vår inställning till det. En symbol kan ta formen av t.ex. ett föremål, en situation, en ort eller en människa (Illman & Leppäkari 2004, 275–276).

6.1.4 Funktion

I analysen använder jag begreppet *funktion* för att hänvisa till de olika roller och uppgifter som nutida vandringssägner har i moderna samhällen. Genom analysen av de budskap som vandringssägnerna förmedlar, är det möjligt att lyfta fram deras funktioner och få svar på frågan varför de berättas. Som sagt (jfr 4.4) är ett av de *primära* budskapen eller den primära funktionen oftast en varning eller en moralisk läxa som anger normer för acceptabelt beteende. Under ytan finns djupare *sekundära* budskap som förmedlas i form av metaforer och symboler. I min analys syftar jag till att lyfta fram dessa sekundära budskap genom att analysera underteman och symboler. (Brunvand 1981, 11–12.)

6.2 Analys

Nedan redovisar jag min analys av de utvalda vandringsägnerna.

6.2.1 Sexualitet

Sex och sexualitet i allmänhet är ett tema som alltid förekommer i nutida vandringsägnar. Sägner i denna kategori handlar om tabubelagda ämnen kring sexualitet, till exempel masturbation, liberal sex eller homosexualitet. I mitt material finns det sammanlagt nio sägner med temat sexualitet och det är den minsta kategorin. Jag kommer att analysera två olika vandringsägnar, *Flickan*, *Ricky och dolda kameran* och *Våldtäktsskvadronen Viagra*, men för att kunna lyfta fram olika aspekter kring temat, hänvisar jag även till andra sägner i denna kategori. Den följande vandringsägnen spred sig runt om i Europa under 1999 och var välkänd bland svenska ungdomar (Klintberg 2005a, 24):

1. Flickan, Ricky och dolda kameran

Det finns ett spanskt TV-program som heter ”Sopresa sopresa” (”Surprise surprise”). Det är direktsänt och går ut på att folk utan förvarning får möta sin idol, samtidigt som de filmas med dold kamera. Tipsen till TV kommer från vänner och släktingar.

En gång hade föräldrarna till en 14-årig flicka hjälpt till att arrangera att hon skulle få träffa sin stora idol Ricky Martin. Huset är fullt av kameror, och hela familjen samt släktingar sitter i TV-studion för att kommentera händelseförloppet. Ricky Martin står gömd i garderoben i flickans rum.

Flickan kommer hem, går in i sitt rum och klär plötsligt av sig allt från midjan och neråt. Hon öppnar en burk köttpaté, smetar en del av det mellan benen och ropar sedan på familjens hund som heter Ricky. Hunden håller som bäst på att slicka flickan mellan benen, då den intet ont anande Ricky Martin kommer ut ur garderoben och får syn på dem.

Familjen stod inte ut med skammen utan gick under jorden.

Vandringsägnens struktur kan beskrivas enligt Williams modell enligt följande. Det första stycket fungerar som en inledning till hela sägnen. Stycket förklarar till åhöraren det spanska tv-programmets idé. I det andra stycket identifieras miljön med de agerande personerna (familjens 14-åriga dotter, familjen, tv-personalen och Ricky Martin) samt plats (familjens hus). Händelseförloppet eller själva intrigen börjar i det tredje stycket. Efter detta vänder sig intrigen till en ovanlig eller mystisk tilldragelse som i vandringsägnen ovan innefattar hela

processen när flickan klär av sig, smetar köttpaté mellan benen och ropar på familjens hund. Den sista meningen fungerar som en förklaring till händelsen och som en typ av utvärdering av familjens öde. Variabla element i sägnen är hänvisningar till det spanska tv-programmet *Sopresa Sopresa*, artisten Ricky Martin och köttpatén.

Ett av de centrala temana som sägnen handlar om gäller masturbation och sexualitet hos ungdomar och i detta fall en ung flicka. I exemplet ovan förknippas den unga flickans sexualitet med någonting onormalt och avvikande, även sjukt och motbjudande. Flickans avsikt är utan tvivel att få sexuellt nöje med hjälp av sin hund, vilket kan betraktas onormalt i vårt samhälle och vilket kan väcka avsky hos åhöraren. Bilden av en oskuldsfull ung flicka blir våldsamt förstörd. Huvudpersonerna i denna typ av sägner är oftast flickor som är asociala, missanpassade, ensamma eller kommer från en lägre socialklass (Whatley & Henken 2001, 123).

Sådana sägner som handlar om ungdomarnas sexualitet är mycket vanliga bland vandringsägner. Dessa sägner kan berätta om själva sexuella umgänget, masturbation eller olika uppfattningar kring könsorganen. I materialet finns två andra sägner som handlar speciellt om sexualitet hos ungdomar, *Romans i cyberrymden* och *Midnattsvrålet*. I den förstnämnda sägnen chattar en ung flicka med en äldre man på nätet för att ha cybersex, men när de slutligen bestämmer sig för att träffas visar sig mannen vara hennes pappa. I detta sammanhang kan man fråga sig om flickan verkligen hade sex med sin pappa eftersom det inte var fysiskt utan bara i bitrymden. Den sistnämnda sägnen berättar om det största campusområdet i Los Angeles där studenterna kom på att vråla i flera minuter vid midnatt för att lindra tentamensångesten. En natt blev en kvinnlig studerande emellertid våldtagen och det var ingen som hörde hennes rop på hjälp under midnattsvrålet. Sägner om sexuella äventyr på campusområden och bland studerande är vanliga i USA och de kan anses avspegla verkligheten.

Med den unga flickan i huvudrollen handlar sägnen speciellt om sexualitet hos kvinnliga rollfigurer. Oftast beskriver dessa sägner hur kvinnliga rollfigurer får sexuellt nöje genom masturbation, och i slutet blir de kvinnliga rollfigurerna på något sett förnedrade eller bestraffade. De sägner som berättar hur kvinnor får sexuellt nöje med husdjur är en kategori i sig. Ofta är husdjuret en hund men det kan även vara t.ex. en gerbil. Ett djurs delaktighet verkar bestialiskt och förmedlar en grotesk bild av kvinnor och deras sexualitet. Även sägnen

ovan (ex. 1) väcker frågan om normalt sexuellt umgänge mellan två personer, speciellt en man och en kvinna. Om det är möjligt för hundar att tillfredsställa kvinnor, behövs män för sexuellt umgänge längre? Det är ju självklart att kvinnor som får sexuellt nöje utan en man är ett hot mot både män och deras sexuella förmåga och heterosexuella normer och relationer. En kvinna som letar efter sexuellt nöje utanför det normala heterosexuella umgänget straffas alltid på något i sägnerna. (Klintberg 2005a, 24; Whatley & Henken 2001, 123, 125, 127.)

Kvinnans underliv och uppfattningar kring det är ett ämne som har gett upphov till otaliga nutida vandringssägner. I sägnen ovan (ex. 1) fungerar köttpatén som symbol för något som fläckar ner den unga flickan och hennes underliv. Köttpaté är ett element som varierar i sägnerna. I några varianter är det inte köttpaté utan marmelad eller jordnötssmör som flickan smörjer sig med. Det faktumet att flickan låter sin hund slicka sitt könsorgan väcker en association om kvinnans underliv som något smutsigt och motbjudande som bara ett djur skulle röra vid. Några andra vandringssägner berättar om hur någonting oväntat hamnar i den kvinnliga huvudpersonens könsorgan. I mitt material är sägnerna *Glitterspray* och *Likmaskar i underlivet* exempel på detta. Den förstnämnda berättar om en kvinna som av misstag tvättar sig med glitter-hårspray när hon ska till gynekologen, och i den sistnämnda sägnen får en flicka likmaskar i sina könsorgan när hon har sex med en man som i sin tur hade haft sex med ett kvinnolik i bårhuset. Sådana sägners funktion är att behandla och underlätta vår rädsla för att något okänt erövrar vår kropp – speciellt ett av dess känsligaste områden – och att vi inte längre har kontroll över den. Det intressanta är att det oftast är kvinnor som får något oväntat i sina könsorgan, vilket förstärker associationen om kvinnans könsorgan som något smutsigt och motbjudande. Sådana sägner förstärker även uppfattningen om kvinnan som ”moder” som kan låta alla sorters varelser växa i sin livmoder. (Whatley & Henken 2001, 138)

Sägnens primära funktion är att fungera som ett varnande exempel för ungdomar och kvinnor. Liksom alla sägner i denna kategori, beskriver även exemplet ovan de olika faror och fobier som finns kring sexualiteten och förmedlar ett budskap om socialt acceptabel sex och sexualitet. Dess huvudsakliga funktion är att varna flickor och kvinnor för de möjliga resultaten om de tar kontroll över sin egen kropp genom masturbation. Sjägnen fungerar som en form av social kontroll och berättar hur den unga kvinnliga huvudpersonen borde bete sig eller hantera sin sexualitet för att bli accepterad som en medlem i samhället. Slutresultatet för flickan som bryter mot dessa normer är ett straff, och i sägnen ovan (ex.1) förnedras

egentligen hela familjen.

Ett tema som sägnen ytterligare handlar om gäller relationen mellan den privata och den offentliga sfären. Temat behandlas genom den brutala ”reality-tv”-kulturen. Den här underhållningsformen blev populär i hela västvärlden för några år sedan och den utnyttjar hänsynslöst människornas svagheter för att få uppmärksamhet från publiken. Reality-tv:n avslöjar människornas mest genanta sidor och skrattar åt deras svagheter. För de som deltar i reality-dokusåpor finns det alltid en risk att göra bort sig. I sägnen ovan representerar Ricky Martin tillsammans med dokusåpan Sorpresa Sorpresa den offentliga och familjen den privata sfären. I reality-tv:n blir dock rollerna ombytta: familjen och flickan blir delar av det offentliga, medan Ricky Martin förlorar sin plats i det. De dolda kamerorna och personalen i tv-programmet står som symboler för det okontrollerade i vår omgivning som invaderar vår privatsfär.

Reality-tv:ns främsta uppgift är att ta vara på vår benägenhet för *voyeurism*. Av detta skäl har den blivit så populär. I psykologin kännetecknas voyeurism som sexuell avvikelse, men i denna kontext betyder begreppet *voyeurism* ett allmänt, inte bara sexuellt, välbehag som uppnås genom att man får tillgång till den privata och intima sfären. En viktig aspekt av reality-tv-kulturen är att de som deltar i dessa program är helt vanliga människor – sådana som själva åskådarna. Av detta skäl kan det vara mycket tillfredsställande och spännande för publiken att få tjuvtitta på reality-tv-stjärnornas vardagliga liv. Det finns vissa drag i reality-tv:n som är speciellt lockande för åskådarna. Dessa omfattar scener som utnyttjar metoden som kallas ”flugan på väggen” där åskådaren får tillträde till en intim scen men förblir själv osynlig, scener som inträffar i den privata miljön, scener som inbegriper skvaller om deltagarna och scener som innebär nakenhet. Genom att få tillträde till reality-tv-stjärnornas intima liv blir det möjligt för åskådarna att även värdera sig själva och sin egen sociala status högre jämfört med reality-tv-stjärnorna och deras liv. Reality-tv:n som ofta förlöjligar deltagare ger åskådarna möjligheten att känna sig bättre och mer uppskattade. (Baruh 2009, 191–193, 207.).

Ett tema som ofta förekommer i mitt material och som även exemplet ovan handlar om gäller hur vanliga människor kommer i kontakt med kändisar. Utöver exemplet ovan finns det fem sägner i materialet som handlar om samma tema. De kändisar som nämns förutom Ricky Martin är Elvis Presley, James Dean, David Beckham och Neil Armstrong – på grund av

materialets ålder är kändisarna inte längre så aktuella. I sägnen ovan står Ricky Martin som symbol för en sorts alfahanne, männens man, som enligt västvärldens nutida normer antas motsvara bilden av en perfekt man. Han är samtidigt avslappnad och stilig, känslig och stark och en exotisk älskare som uppenbarligen är även flickans idol. Flickans reaktion att helt förbise den världsberömda artisten och den perfekta mannen förstärker bilden av flickan som en avvikande kvinna och berättigar bestraffningen och den offentliga förnedringen. Hellre föredrar hon sällskap av familjens hund, som överraskande nog har samma namn som flickans idol.

Det andra sägenexemplet påminner om en nyhet och det har publicerats i många tidningar, t.ex. i Aftonbladet (Klintberg 2005a, 154):

2. Våldtäktsskvadronen Viagra

”VÅLDTÄKTSSKVADRONEN VIAGRA” SLOG TILL

En brittisk man räddades av polis sedan han bundits vid en hotellsäng, tvångsmatats med potensmedlet Viagra och därefter våldtagits av två kvinnor.

Tidningen The Sun återger historien om hur ”två vackra blondiner” raggade upp affärsmannen på en nattklubb i London och erbjöd honom en så kallad trekant. Väl framme i hotellrummet bands den 25-årige mannen till en säng och våldtogs. Han kunde befrias först på morgonen därpå, då städpersonal såg skylten

”Våldtäktsskvadronen Viagra slår till igen” på hotellrummets dörr. Bredvid den bundne hittade polisen en tom vodkaflaska, två Viagrapiller och en sexleksak. Mannen avstod från att göra polisanmälan. (TT-AFP)

Sägnen har för tidningsartiklar typiska element. Den inleds med en huvudrubrik vars huvudsakliga funktion är att fånga läsarens uppmärksamhet, och avslutas med en hänvisning till en känd pressbyrå. Det första stycket fungerar som en inledning där hela händelsen sammanfattas. Miljön identifieras både i det första och andra stycket med hänvisningar till den brittiska huvudpersonen samt en nattklubb och hotellrum i London som även är sägnens variabla element. Händelseförloppet inleds när mannen bjudits på en drink av två vackra kvinnor på nattklubben. Intrigen vänder sig till den ovanliga tilldragelsen när mannen blir bunden vid sängen, tvångsmatad med Viagra och våldtagen. I förklaringen behandlas händelserna med olika relaterade objekt som omfattar skylten, vodkaflaskan, sexleksaken och Viagrapillren. Den sista meningen fungerar som berättarens utvärdering av hela sägnen och som ett medel för att återkomma till här och nu.

Ett av de centrala teman som sägnen handlar om gäller ombytta könsroller. Traditionellt är kvinnan den passiva parten och objektet för blicken i sexuella sammanhang, medan mannens roll är mer aktiv. På grund av denna konstellation är det oftast kvinnan som kan stå ut med att vara offer för sexuellt ofredande eller till och med våldtäkt. I exemplet ovan är könsrollerna emellertid ombytta. Det är mannen som är offret för de kvinnliga rollfigurerna, en förförerska som får mannen att tro att hon är intresserad av sexuellt umgänge men som till slut lurar och förnedrar mannen på ett grovt sätt. I mitt material finns det till och med sex sägner där mannen blir offer för hämndgiriga kvinnor eller tjejer som på något sätt vill skämma ut mannen som de har sex med. Sådana kvinnor är ett hot mot männens sexualitet.

Ett annat underliggande tema som sägnen handlar om gäller de osäkerheter som män har för sin sexuella förmåga. Sägner berättar om den manliga huvudpersonens rädsla för att tappa kontroll under sexuellt umgänge och hamna i erotiska situationer som han inte kan kontrollera. Rädslan behandlas genom kvinnliga rollfigurer som träder in i och våldför sig på mannens kropp och förnedrar den både fysiskt och emotionellt. Utifrån en feministisk synpunkt kan sägnen påstås beskriva kvinnor som återtar sin makt genom att undertrycka och skämma ut mannen. Hämndgiriga kvinnor är ett hot mot männen och deras makt och att bli utskämd av en kvinna är, enligt sägnen, den största skammen som en man kan stå ut med. Det gäller mannens rädsla för att bli metaforiskt eller på riktigt våldtagen eller till och med kastrerad. I sägnen *Våldtäktsskvadronen Viagra* blir mannen våldtagen på riktigt, medan mannen i sägnen *Den stulna njuren* blir offer för en så kallad metaforisk våldtäkt. (Whatley 2001, 163.)

Sägnens primära funktion är att fungera som ett varnande exempel för män och varna för möjliga faror kring sexuella äventyr eller tillfälliga sexuella förbindelser. Det är värt att notera att det bara finns ett exempel på en sådan sägen riktad till kvinnor i materialet. I mitt material finns det två andra sägner som avbildar den manliga huvudpersonen som offer för den kvinnliga rollfiguren. I sägnen *Den stulna njuren* eller dess variant *Båda njurarna stulna* (se ovan 4.2) blir den manlige huvudpersonen offer för en våldsamt organstöld av en kvinnlig brottsling och förförerska. Den andra sägnen i Klintbergs material heter *Bajsar på killen* där en ung kille träffar en tjej som visar sig ha ovanliga preferenser när det gäller sex, och slutligen läcker avföring på killen. Exemplet *Våldtäktsskvadronen Viagra* påminner även om den internationellt utbredda sägnen *Välkommen till den härliga världen av AIDS* där den manliga huvudpersonen efter en natt med en obekant älskarinna får läsa ett meddelande

skrivet med rött läppstift på badrummets spegel som låter mannen förstå att han har blivit smittad. Vad som är typiskt för denna typ av sägner är att den manliga huvudpersonen blir det sexuella objektet och på något sätt lurad och förnedrad av en kvinnlig älskarinna. Det är också möjligt att den kvinnliga älskarinnan har ovanliga sexuella preferenser som kommer som en överraskning för mannen. Sådana berättelser om ovanliga sexuella preferenser och sexuella minoriteter blev allt vanligare på 1990-talet, vilket berättar om en ännu mer utbredd sexualisering av moderna samhällen. (Klintberg 2005a, 158; Whatley & Henken 2001, 160.)

I exemplet är drogen inte alkohol, som är den vanligaste drogen i denna typ av sägner, utan den nya potensmedicinen Viagra. Viagra står som symbol för den manliga sexuella kapaciteten. I sägnen används medicinen, som borde stödja den manliga sexuella potensen, emellertid som vapen mot män. Sedan medicinen Viagra lanserades år 1998, väckte den mycket diskussion och gav upphov till tiotals sexuella fantasier och historier som fanns i tidningar överallt i världen. Dessa historier tillfredsställde både mäns och kvinnors sexuella fantasier. För båda könen är det säkert en lockande tanke att föreställa en man som är kapabel att upprätthålla den sexuella akten under flera timmar. För mannen erbjuder detta en bekräftelse på den manliga potensen och för kvinnan en fantasi om oändlig sexuell tillfredsställelse. Skylten som uppvisar texten ”Våldtäktsskvadronen Viagra slår till igen” fungerar som en symbol för en organiserad krets av kvinnliga brottslingar som har bestämt sig för att attackera män på bred front.

Det är intressant att titta på de roller som tilldelas män och kvinnor i sägner som handlar om sexualitet. När det gäller traditionella historier, folksägner eller t.ex. Disney-animationer som baserar sig på äldre folksägner, är det typiskt att presentera en hjälplös kvinnlig huvudperson som i något skede räddas av en manlig hjälte. Det är överraskande många sägner som beskriver mannen som offer, medan de kvinnliga rollfigurerna har makt. Under de senaste 25 åren har folkloristerna på nytt blivit intresserade av den kvinnliga hjälten, vilket syns i nutida vandringsägner (Ragan 1998, xviii). I den analyserade kategorin av vandringsägner kring temat sexualitet kan det emellertid påstås att den kvinnliga rollfiguren inte alltid tilldelas en positiv roll. Det handlar mest om förförerskor eller hämndgiriga kvinnor som förnedrar, skadar eller skämmer ut den manliga huvudpersonen.

De flesta vandringsägner i denna kategori framhäver de negativa eller pinsamma aspekterna kring sexualiteten. Samtidigt handlar de om nakenheten och rädslan för att bli förnedrad när

man är naken. I sägnen blir mannen offentligt förnedrad när städpersonalen hittar den nakna och våldtagna mannen bunden vid sängen. Det finns otaliga osynliga sociala normer kring nakenhet i våra samhällen och dessa normer varierar från ett land till ett annat. I Finland är inställningen till nakenhet möjligen mycket mer liberal jämfört med t.ex. USA. En naken människa är mycket sårbar utan kläder som skulle skydda och dölja de delar som vi inte vill visa utåt. Med hjälp av kläder är det möjligt för oss att bygga upp en social roll och en viss typ av identitet.

Även om moderna samhällen är mycket sexualiserade i dag och sexualitet betraktas på ett mer liberalt sätt än tidigare verkar sexualitet, nakenhet och människokroppen fortfarande vara tabubelagda ämnen som behandlas med hjälp av nutida vandringsägner. I den första kategorin har vandringsägnerna den huvudsakliga funktionen att de fastställer vissa normer för acceptabelt sexuellt beteende genom varnande exempel. Som resultat blir de som bryter mot samhällets normer på något sätt bestraffade.

6.2.2 Groteska dödsfall

Vad som är gemensamt för alla sägner i kategorin om groteska dödsfall är att huvudpersonen hamnar i kontakt med död eller en död person. En annan möjlighet är att huvudpersonen eller någon av de centrala figurerna avlider. Enligt min kategorisering finns det 24 sägner med temat groteska dödsfall. Som ovan analyserar jag två vandringsägner ur denna kategori, *Tåggluffaren tömdes på blod* och *Nattligt besök på självmördarkyrkogården*, men för att kunna lyfta fram olika aspekter kring temat, hänvisar jag även till andra sägner i kategorin och kommenterar temat ur många olika synvinklar. Det första exemplet är följande (Klintberg 2005a, 152):

3. Tåggluffaren tömdes på blod

Det var två killar som tåggluffade i Turkiet. Ett sätt att förstärka reskassan som är rätt vanligt bland tåggluffare är att ställa upp som blodgivare. Den ena killen såg ett anslag utanför ett turkiskt sjukhus om att man sökte blodgivare. Han sa åt sin kamrat att vänta utanför och gick in.

När han inte hade kommit ut efter flera timmar gick kompisen in i sjukhuset för att leta efter honom. Han såg inte en människa, alla korridorerna låg tomma och dörrarna var låsta. Till sist kom han upp på taket, och där låg killen som donerat sitt blod. Han var död och vit som ett lakan. Han hade blivit helt tömd på blod.

Vandringssägnens struktur kan beskrivas enligt Williams modell enligt följande. I sägnen fungerar de första två meningarna som en inledning till sägnen. Miljön definieras i den första meningen med hänvisning till huvudpersonerna som är två killar som tågloffar i Turkiet. Turkiet fungerar även som sägnens variabla element. Med meningarna ”Den ena killen såg ett anslag utanför ett turkiskt sjukhus om att man sökte blodgivare” och ”Han sa åt sin kamrat att vänta utanför och gick in” beskrivs händelseförloppet. Handlingen vänder sig till en ovanlig eller mystisk tilldragelse i och med att kompisen hittar sjukhusets korridorer tomma, dörrarna låsta och kompisen död på taket. Den sista meningen fungerar som en förklaring till hela händelseförloppet.

Ett av de centrala teman som sägnen handlar om gäller faror i utlandet. Sjägnen fungerar som ett varnande exempel och är speciellt riktad till ungdomar och västerländska turister som sägnens huvudpersoner representerar. Sjägnen kan kategoriseras som en etnocentrisk sägen eftersom den förmedlar en ensidig bild av ett visst land eller en viss nation, i detta fall Turkiet. Turkiet ligger mellan Europa och Mellanöstern och dess kultur någonstans mellan den östeuropeiska och den arabiska kulturen. Uppfattningen om östeuropeiska länder som outvecklade och arabiska länder som farliga förstärks via denna sägen. Sjägnen förstärker bilden av turkiska sjukhus som utvecklade, otillförlitliga och farliga – i själva verket är de inte ens riktiga sjukhus utan falska institutioner där västerlänningarna kan dö.

En likadan etnocentrisk sägen i mitt material heter *Fredagsmysteriet*, där en städerska på ett afrikanskt sjukhus dödar en patient varje gång när hon drar ur kontakten till respiratorn och sätter in kontakten i golvbonaren i stället. Sjägnen förmedlar en bild av en afrikansk kvinna som obildad och ociviliserad i den mån att hon är kapabel att döda en person av misstag. Sjägnen förstärker även bilden av afrikanska sjukhus och till och med hela kontinenten som utvecklade. Etnocentriska vandringssägner som ofta kan beskriva makabra utländska matvanor, invandrares konstiga levnadssätt eller äckliga ingredienser i maten serverad på kinesiska restauranger (t.ex. råttor i pizzor) var mycket vanliga tidigare bland nutida vandringssägner men numera har antalet minskat radikalt (Klintberg 2005a, 12).

Etnocentriska sägner är den typen av historier som uppstår som reaktioner på aktuella händelser och förändringar i samhället och vanligtvis har de en kortare livslängd. I mitt material finns det sammanlagt sju sägner som kan påstås vara etnocentriska. Det finns säkert många skäl till att antalet etnocentriska sägner har minskat men ett möjligt skäl är det

faktumet att västerländska samhällen har blivit så internationella att utländska matvanor, restauranger och seder inte är helt okända och skrämmande för oss.

Sången handlar även om rädslan för att någon eller något invaderar vår privatsfär och överskrider vår kropps gränser. I sången fungerar sjukhusets personal som symbol för det osynliga hotet som inte kan kontrolleras. Det faktumet att personalen förblir osynlig ökar sågnens hotfullhet och effekt. Åhöraren kan lätt föreställa sig den fasansfulla tystnaden i de ljudlösa korridorerna. Blodet är i allmänhet symbol för den mänskliga livskraften, och det faktumet att killen blir helt tömd på blod antyder att hans blod är värdefullt för personalen. Om denna aspekt analyseras ur etnocentriskt perspektiv, kan personalen beskrivas vara sugna på det västerländska blodet som kan påstås symbolisera den västerländska livskraften, såsom hög levnadsstandard och pengar, utveckling och framgång, frihet och demokrati. Hela sången kan sägas beskriva Turkiets lust att få sin del av dessa egenskaper och vara en del av Europa och västvärlden.

Döden verkar vara ett tema som ger upphov till otaliga nutida vandringssånger. Kategorin *Groteska dödsfall* är nämligen den näst största kategorin i min analys. En stor del av sågnerna i denna kategori berättar om konstiga eller omöjliga sätt att dö. Mycket ofta dör huvudpersonen av skräck, eller av en omöjlig reaktion eller symptom i hans eller hennes kropp. I några andra fall dör huvudpersonen på grund av en annan person – av misstag eller som resultat av brottslig verksamhet och nästan alltid på ett grymt sätt. Som exempel på typiska omöjliga dödsorsaker i denna kategori kan nämnas *Störthjälmen höll ihop huvudet*, *Extra fart på rullskidorna*, *Hårboll i magen* och *En LSD-smugglares död* där dödsorsaken varierar från att en motorcyklist efter en olycka tar av sin störthjälm och hans huvud faller isär till att en man smugglar LSD upplöst i en T-skjorta men börjar svettas så kraftigt på flygplatsen att LSD löser sig och mannen dör av överdosering. De sånger som handlar om drog är en kategori i sig. Det finns otaliga historier som berättar om olika symptom och dödsfall på grund av droger.

Död vid sidan av sexualitet kan påstås vara ett tabubelagt ämne i västerländska samhällen. Det är också ett tidlöst tema som alltid har gett upphov till olika former av folklöre och folkhistorier. Död är en viktig övergångsrit i människolivet som kanske alltid förblir mystisk och okänd för oss. Som för alla övergångsriter finns det flera ritualer kring döden vars huvudsakliga funktion är att hjälpa människorna med att hantera sorgen och förlusten. I varje

kultur och gemenskap hanteras döden enligt vissa avgränsade och starkt kulturbundna ritualer. I västerländska samhällen är det typiskt att samlas för en begravningssceremoni i kyrkan och efteråt fira en minneshögtid tillsammans med familj och släktingar. I några andra kulturer firas döden däremot glatt, färgrikt och högljutt. I dessa kulturer anses död som ett av de viktigaste skedena i människolivet och därför en anledning till firandet.

Största delen av de sägner som handlar om död innehåller stark och grotesk humor som tydligen används för att hantera det tabubelagda ämnet. Det kan hända att läsaren frågar sig själv om det ens är lämpligt att skratta åt händelsen eftersom en eller några av rollfigurerna oftast dör på ett grovt sätt. Ett annat skäl till användningen av grotesk humor är förändringen av moderna tekniska samhällen i en mer öppen riktning där allt redan har setts. Ju mer toleranta och öppna samhällena blir, desto mer behöver vandringsägnerna starkare effekter och grövre innehåll (Klintberg 2005a, 12). En annan förklaring till att grovt och makabert innehåll i vandringsägnerna har ökat kan förklaras med det faktumet att historierna i själva verket berättas för underhållningens skull. Redan länge har vandringsägnerna ansetts vara ett sätt att råda bot på den moderna människans oro eller ångest kring ett ämne men enligt en ny synvinkel är vandringsägnernas primära funktion egentligen att upprätthålla sociala relationer genom att underhålla åhörare, bevara deras uppmärksamhet och upprätthålla berättarens status bland åhörarna. Vanligtvis har vandringsägnerna en fängslande intrig som väcker uppmärksamhet och det är speciellt sådana historier som har ett fasansfullt, skandalöst eller humoristiskt innehåll som lockar åhörarna och förstärker relationen mellan berättaren och lyssnaren. Att vara den första att berätta en vandringsägen med fasansfullt eller skandalöst innehåll har enormt socialt värde i ett socialt sammanhang och bidrar till att just den vandringsägnen blir populär och sprider sig. (Guerin & Miyazaki 2006, 1–4.)

Ett annat exempel i denna kategori påminner om en ren skräckhistoria och beskriver hur en av rollfigurerna dör av skräck (Klintberg 2005a, 98):

4. Natligt besök på självmördarkyrkogården

Några studenter satt en kväll och drack öl på en krog i Lund. En av dem skröt och sa att han inte var rädd för någonting. En av hans kamrater ägde en östasiatisk dolk, som hans farbror haft med sig från en resa.

”Skulle du våga sticka dolken i en grav på självmördarkyrkogården vid midnatt?”
frågade kamraten.

Jo då, det vågade han. Man gick och hämtade dolken, och hela gänget begav sig

till kyrkogården, där det fanns en särskild del för självmördare. Det var sent på hösten och kolmörkt ute, och de höga träden knakade i blåsten.

Studenten gick ensam in på självmördarkyrkogården. När han försvann bland träden hörde kamraterna honom mumla att han nog lovat för mycket. En liten stund senare hörde de ett skrik. De rusade in på kyrkogården och hittade studenten liggande vid en av gravarna. Han var död.

Kamraterna fann att skörtet av hans ytterrock var fastnaglat i marken med dolken och förstod då vad som hade hänt. Då han böjt sig ner och stött dolken i graven, hade han råkat få den genom sitt rockskört. Sedan hade han förgäves försökt resa sig och trott att det var den begravde självmördaren som höll fast honom och dött av skräck.

Vandringssägnens struktur kan beskrivas enligt Williams modell enligt följande. Det första stycket fungerar som en inledning till sägnen. Frågan ”Skulle du våga sticka dolken i en grav på självmördarkyrkogården vid midnatt?” fungerar fortfarande som en inledning men samtidigt sätter den händelserna i gång. Miljön definieras i den första meningen med hänvisning till studenter som sitter på en krog i Lund. Händelseförloppet inleds med att hela gänget beger sig till kyrkogården. Handlingen vänder sig till en ovanlig eller mystisk tilldragelse i och med att kompisarna hör ett skrik och hittar kompisens död vid en av gravarna. Hela det sista stycket fungerar som en förklaring till hela händelseförloppet och den ovanliga dödsorsaken. Variabla element i sägnen är krogen i Lund, den östasiatiska dolken och kyrkogården särskilt reserverad för självmördare.

Det huvudsakliga temat som sägnen handlar om gäller en sorts modern initiationsritual bland unga studerande. Initiationsritualer har funnits under alla tider i alla gemenskaper, både i traditionella eller moderna former, och deras symboliska värde är stort eftersom de markerar det moment då unga pojkar eller flickor blir mogna män och kvinnor och fullständiga medlemmar i det samhälle eller den gemenskap vars medlemmar de är. Sådana ritualer är mycket typiska i studentmiljöer där t.ex. första årets studerande ska utföra vissa uppdrag i speciella evenemang organiserade av äldre studerande. I sägnen ovan är det sannolikt att det är fråga om manliga studerande även om det inte framgår av texten. I så fall kan sägnen påstås handla om att bli en fullvärdig medlem i en krets av manliga studiekamrater. Den moderna initiationsritualen fungerar som test och symbol för djärvheten och den manliga kraften.

Sägnen ovan kan sägas vara en modern skräckhistoria med både moderna och traditionella inslag. Ett annat tema som sägnen handlar om gäller relationen mellan de levande och de döda. Sådana sägner har alltid berättats och även denna sägen baserar sig på en gammal

folksägen från 1700-talet. Till skillnad från de flesta äldre spökhistorier har den överlevt till våra dagar. Motivet om ett klädesplagg som blir fastnaglat nämns även i Stith Thompsons *Motif-Index of Folk-Literature* (1955–1958) (Klintberg 2005a, 98, 100.) Spökhistorier och berättelser om möten med döda personer eller andar har alltid varit en väsentlig del av muntlig folklöre. I gamla folkhistorier var det övernaturliga och det magiska elementet närvarande eftersom människorna var mer medvetna om gränsen mellan de två världarna och trodde på andarnas påverkan i vardagen. I urbana spökhistorier har det magiska elementet emellertid tonats ner och därmed har de blivit mer trovärdiga för moderna människor. En klassisk urban spökhistoria heter *The Hook* som berättar om en mördare som har en krok i stället av en hand och är ute efter ett ungt par som håller på att kyssas i en bil på Lover's Lane. Sådana här spökhistorier är starkt förknippade med den amerikanska berättartraditionen och många urbana spökhistorier har gett upphov till amerikanska skräckfilmer för ungdomar, t.ex. *Scream*, *I Know What You Did Last Summer*, *The Blair Witch Project* osv.

I sägnen ovan förekommer flera symboler som är typiska för skräckhistorier. I nästan alla skräckhistorier är den typiska tidpunkten för händelserna en stormig höstnatt, medan kyrkogården fungerar som en typisk miljö. På kyrkogården är människan mer medveten än någon annanstans om gränsen mellan de levande och de döda. Valet av just självmördarkyrkogården som miljö beror troligtvis på det faktum att berättaren vill förstärka sagnens effekt hos åhörarna. Självmord är och har alltid varit ett mycket tabubelagt ämne vars orsaker nästan alltid förblir oklara. Det är lättare för oss att acceptera den naturliga döden, eftersom människan då inte bryter mot livets naturliga order. Både kyrkogården och midnatt fungerar som symboler för att markera gränsen mellan de levande och de döda.

Dolken är en kraftig symbol som har många funktioner i sägnen. Det faktum att dolken kommer från ett obekant östasiatiskt land gör att den verkar ha mystiska krafter. På sätt och vis kan dolken betraktas som en symbol för den manliga styrkan – den kraftiga och utåtriktade manliga energin, som har förmågan att sätta sitt märke var den än vill. Dolken fungerar även som symbol för någonting som tonar ner gränsen mellan de dödas och de levandes världar. Den som använder dolken och sätter den i en död självmördares grav – eller till och med en barnamördare, som i en tysk version av sägnen – kan påstås få några av de egenskaper som den avlidne har haft. I sägnen stör huvudpersonen griftefriden och som resultat blir han bestraffad och i detta fall till och med dör av skräck. Denna dödsorsak kan

verka löjlig och osannolik för den moderna människan men det var ett återkommande motiv i äldre folksägner. Denna dödsorsak återkommer även i en annan vandringssägen i mitt material (*En låtsasavriktning*).

Sägnens primära funktion verkar vara att avskräcka åhörarna. Mycket sannolikt är den avsedd för att bli berättad sent på kvällen vid en lägereld för underhållningens skull. Sådana historier är typiska bland nutida vandringssägner även om de har blivit mer sällsynta på grund av brist på tillfällen då de kunde berättas. Sägner fungerar även som ett varnande exempel och är speciellt riktad till unga, sannolikt manliga personer. I sägner utgår från det faktumet att unga män brukar vara våghalsiga och göra dumheter på grund av det sociala trycket från gruppen. Genom att beskriva vad som händer om man inte visar respekt för sina egna gränser eller vissa sociala normer varnar sägner unga män för det värsta möjliga straffet, döden.

Döden och livet efter detta är universella teman som intresserar människor. De är fenomen som är utanför människans kontroll och som därför kan vara skrämmande för oss. Den främsta funktionen för sägner i kategorin *Groteska dödsfall* verkar vara att minska den ångest som döden orsakar hos människan. Genom att olika groteska dödsorsaker beskrivs blir döden och livet efter detta lättare att behandla. Några sägner i kategorin berättas även som underhållande bitar av information i samband med vardaglig kommunikation, liksom skämt och anekdoter. Oftast beskriver de otroliga och groteska sätt att dö och den reaktion som de framkallar hos åhörarna kan variera mellan skratt, äckel eller misstro.

6.2.3 Obekväma och konstiga händelser i vardagen

Sägner i denna kategori är oftast roliga historier om konstiga, tragikomiska och ibland till och med omöjliga tilldragelser i vardagen. Det är den största kategorin med sammanlagt 31 sägner vars teman kan variera från kärlek, droger, relationen mellan barn och föräldrar, studentlivet, vanliga personers kontakt med kändisar till huvudpersonens dumhet. Ofta påminner sägner om skämt (jfr 4.3.3) och vad som är gemensamt för alla är att huvudpersonerna är helt vanliga människor som blir offer för konstiga händelser mitt på vardagen. Jag kommer att närmare analysera två sägner, *Förlossning på tågtoalett* och *Au-pair hos Kevin Costner*. Det första exemplet handlar om en förlossning på tågtoaletten (Klintberg 2005a, 143):

5. Förlossning på tågtoalett

KINA. Det blev en verklig födelsechock. Den höggravida kinesiska flickan födde plötsligt sitt barn när hon satt på toaletten på pendeltåget utanför Kanton i Kina. I panik lyckades hon skära av navelsträngen, men inte bättre att det nyfödda barnet ramlade ner i toaletten och ut på spåret under.

Barnarbetare hittade lite senare den 2,7 kilo tunga flickan – med bara lätta skador. Hongkongtidningar berättar att mamma och barn lyckligt har återförenats.

Denna historia liknar en riktig nyhet och i själva verket har sägnen förekommit i den svenska gratistidningen *Avisen* som har citerat en amerikansk tidning som för sin del hade citerat en kinesisk tidning (Klintberg 2005a, 143). Det handlar om en kort och fängslande tidningsartikel som inleds med den intresseväckande meningen ”Det blev en verklig födelsechock”. Miljön identifieras genast i den andra meningen med hänvisningar till den gravida kinesiska flickan som åker pendeltåg utanför Kanton. I sägnen finns ingen riktig beskrivning av händelseförloppet utan intrigen hoppar strax till den ovanliga tilldragelsen då flickan plötsligt föder barnet och skär av navelsträngen, vilket leder till att barnet ramlar ner på järnvägen. Det sista stycket fungerar som en förklaring till hela händelseförloppet och som ett medel att återvända till här och nu. Sjägnens variabla element är den kinesiska miljön och det nyfödda barnets vikt.

Sägnen handlar om en ovanlig förlossning på ett kinesiskt pendeltåg. Förlossningen är ovanlig på många olika sätt. Först och främst händer den ovanligt snabbt och utan större ansträngningar, vilket står i stor kontrast mot verkligheten av att föda barn. Det är mycket sällsynt att en gravid kvinna skulle klara av förlossningen och smärtor som den orsakar utan hjälp av en barnmorska. I sägnen utgås emellertid från det faktumet att flickan inte ens får några smärtor eftersom hon inte märker att förlossningen börjar. Hon bara sitter på toalettstolen och sedan föds barnet. Som genom ett under skär hon av navelsträngen även om tåget fortfarande är i rörelse. Åhörarna får aldrig veta vad hon skär navelsträngen av med – råkar hon ha en kniv med sig? Även platsen för förlossningen är ovanlig eftersom det gäller en ohygienisk toalett på ett pendeltåg, vilket står i stor kontrast med den vanliga sjukhusmiljön eller den allt mer populära hemmiljön. Hur mamman och barnet återförenas i slutet verkar helt omöjligt för att inte tala om de lätta skador som barnet får när det ramlar ner från det rörliga tåget.

Ett av de centrala teman som sägnen handlar genom den ovanliga förlossningen gäller

kvinnokroppen. Det faktumet att flickan inte skulle märka när förlossningen börjar förmedlar en bild av kvinnokroppen som något mystiskt vars funktioner även kvinnorna själva är omedvetna om. Samtidigt förnedrar den kvinnornas självbestämmanderätt över och kunskap om sin egen kropp och dess funktioner. I detta fall gäller det kinesiska kvinnor som avbildas som utbildade och ansvarlösa människor som inte kan ta hand om sina barn. Säggen kan således påstås vara en etnocentrisk sägen.

Ett annat tema som säggen har på ett mer dolt sätt gäller moderskap och normer för acceptabelt moderskap. Moderskap tas upp med hjälp av den unga kinesiska modern som ger ett möjligt exempel på hur det är att vara moder. Moderskap är ett känsligt ämne och i alla samhällen finns det många uttalade normer för kvinnor som fastställer hur en moder borde vara. På sätt och vis sätter säggen normer för acceptabelt moderskap genom att visa motsatsen till detta. Säggen berättar hur mödrar handlar i Kina, men hur mödrar i västvärlden aldrig skulle handla. Det faktumet att flickan låter förlossningen hända i en ohygienisk miljö, såsom tågtoaletterna vanligtvis anses vara, och sitt barn ramla ner på järnvägen förmedlar ett budskap om en ansvarlös moder. Relationen mellan barn och föräldrar är ett tema som ofta förekommer i nutida vandringsägner. I mitt material finns det utöver säggen ovan sammanlagt fem sägner som handlar om oro för barnen. I några sägner beskrivs de olika faror som barn kan utsättas för och som föräldrarna inte kan skydda dem mot (brottslingar, pedofiler osv.). I andra sägner beskrivs föräldrar som slarviga eller vårdslösa så att de själva utsätter sina barn för faror. Säggen ovan kan sägas beskriva den senare situationen.

Pendeltåget som fungerar som miljö står även som symbol för det moderna hektiska livet. Moderskap och förlossning som vanligtvis borde representera trygghet och fridfullhet bidrar till den hektiska rytmen som pendeltåget har. Det förblir oklart för åhöraren hur många andra resenärer som finns på tåget och varför de inte hjälper till i förlossningen. Åhöraren får den känslan att mamman är helt ensam och måste sköta förlossningen själv, så bra hon kan. Pendeltåget erbjuder den unga mamman en plats att föda sitt barn på men en chockerande upplevelse för barnet. Det snabba pendeltåget ger en stark kontrast till livmoderns trygga värld som det nyfödda barnet kommer ifrån. Även förlossningen sker i samma höga tempo med tågets gång, och ordval såsom *födelsechock*, *plötsligt* och *panik* understryker känslan av brådska.

Det finns otaliga nutida vandringsägner vars händelser placerar sig i en bil eller i ett annat

motorfordon. Så kallade automobilsägner (*automobile legends*) är en kategori i sig bland nutida vandringssägner och förknippas starkt med den amerikanska berättartraditionen. I mitt material finns det sammanlagt nio sägner som har ett motorfordon, oftast en bil, i centrum. Andra motorfordon är flygplan, husvagn/husbil, tåg, båt och motorcykel. Olika motorfordon erbjuder t.ex. en möjlighet för ett äkta par att ha oralsex, två jägare att transportera den döda älgen eller en vanlig person komma i kontakt med fordon till en kändis såsom Elvis Presley. Flygplan associeras ofta med terrorister, och katastroferna, såsom med fartyget Estonia, ger ofta upphov till vandringssägner. Det kan påstås att olika motorfordon är en väsentlig del av det moderna livet och erbjuder en miljö för olika vardagliga händelser.

Sägnens primära funktion verkar vara att fungera som en chockerande nyhet som fäster läsarens uppmärksamhet och lockar läsare med sensationellt innehåll. Denna typ av historier är typiska material för den gula pressen, dvs. den typ av sensationell journalistik som drar nytta av skandaler och överdrivna händelser för att få fler tidningar sålda. Nyheternas bakgrund är sällan grundligt utforskad. I mitt material finns det flera sägner som har förekommit i tidningar och således fått mer trovärdighet bland åhörarna eller läsarna. Sådana sägners trovärdighet förstärks genom hänvisningar till specifika orter och kända pressbyråer. I sägnen nämns tre olika ortsnamn – Kina, Kanton och Hongkong – som gör sägnen mer trovärdig för åhörarna eller tidningsläsarna.

Sägnerna i kategorin *Obehagliga och konstiga händelser i vardagen* handlar inte så mycket om tabubelagda ämnen såsom död eller sex och sexualitet. Det centrala innehållet är vardagliga evenemang och vardagen i sig. Några av dessa sägner verkar inte ha något djupare budskap utan de påminner om vitsar, skämt eller anekdoter. Deras funktion är att få åhöraren att skratta – antingen på grund av humoristiska och otroliga innehåll eller av skadeglädje. Det vardagliga elementet är emellertid mycket viktigt och det kan påstås att vardagen kanske blir mer intressant och spännande med hjälp av möjliga evenemang som dessa sägner beskriver, liksom i den följande sägnen (Klintberg 2005a, 230):

6. Au-pair hos Kevin Costner

Lite före jul 1993 fick jag ett brev av en f.d. klasskompis som berättade följande historia:

Toms (kompis till min klasskamrat) förra tjejs bästis (från Lidköping) skulle åka till USA som au-pair. På arbetsförmedlingen fanns en familj Brown som annonserade. Hon svarade och blev utvald, brevväxlade med familjen och pratade i

telefon som alla gör och fick sin tur & returbiljett till Staterna.

Men veckan innan hon ska åka ringer pappan i familjen och säger: ”Vi har lurat dig! Vi heter inte Brown. Vi vill gärna att du kommer men förstår om du drar dig ur. Valet är ditt! Du kommer antagligen att känna igen mig när vi ses.” Skumt, eller hur?

Eftersom hon hade sin tur & returbiljett så åkte hon iväg. När hon kliver av planet kommer en limousinechaufför fram och frågar om hon är Marie från Sverige. ”Ja.” Lite längre bort får hon se sin första ”USA-kändis” – Kevin Costner. Då märker hon att han börjar gå mot henne. Resten kan du lista ut själv. Hon ska alltså vara au-pair hos Kevin Costner.

Hon hade slängt sig på telefonen och ringt sin mamma: ”Mamma, mamma, jag är hos Kevin Costner!” – ”Jaså, vem är det?” Typiskt morsor.

Vandringssägnens struktur kan beskrivas enligt Williams modell enligt följande. Den första meningen fungerar som en inledning till hela historien. Klasskompisen som berättaren hänvisar till fungerar som en sorts auktoritet som bekräftar händelserna som sanna. Miljön definieras i den första meningen med hänvisning till huvudpersonen som ska åka till USA som au-pair och som berättaren känner till på omvägar. Händelseförloppet börjar i och med att flickan hittar familjen Brown, brevväxlar med dem och blir utvald. Handlingen vänder sig till en ovanlig tilldragelse när flickan får ett telefonsamtal från familjens pappa och fortsätter ända till att flickan möter Kevin Costner på flygplatsen. Meningen ”Hon ska alltså vara au-pair hos Kevin Costner” fungerar som en förklaring till flickans lyckliga öde. De variabla elementen för sägnen är hänvisningar till platsnamnen Lidköping och USA, personnamnen Brown och Marie samt kändisen Kevin Costner. Även tilläggsinformationen om huvudpersonens bakgrund fungerar som variabla element som förstärker sägnens trovärdighet.

Det huvudsakliga temat som sägnen handlar om gäller ungdomens drömmar och en flickas uppväxt. Huvudpersonen är en helt vanlig ung flicka Marie från Sverige. Med namnvalet Maria som är säkert ett av de mest allmänna flicknamnen understryks det faktumet att detsamma kunde hända vilken som helst vanlig ung svensk flicka. I sägnen fungerar hela processen om att åka till USA och jobba som au-pair som markör för flickans mognadsprocess och självständighet. Att tillbringa ett år utomlands och jobba som au-pair är säkert en dröm för många unga flickor. Sjägnen avspeglar den unga livskraften och livsskedet då alla dörrar är öppna.

Sjägnen handlar även om det för vandringssägner vanliga temat, dvs. relationer och möten mellan vanliga människor och kändisar. Kändisarna representerar på ett sätt nutidens idealmänniskor med olika idealegenskaper som vanligtvis är högt uppskattade i sociala

sammanhang. Dessa innefattar t.ex. snygghet, styrka, omtyckthet, öppenhet, social kompetens och kunskaper i muntlig kommunikation. De sägner som beskriver hur helt vanliga människor kommer i kontakt med kändisar kan påstås berätta om vanliga människors lust att få en del av de egenskaper som dessa stjärnor representerar. Kändisar och stjärnor representerar olika typer av idealmän och -kvinnor som vanliga människor kan använda som förebilder för att konstruera sin identitet i den gemenskap vars medlemmar de är. Många unga personer har amerikanska kändisar som idoler och att få ta del av livet med glamour är säkert en dröm för flera. När den helt vanliga svenska Marie slutligen anländer till USA, bemöts hon som en kunglig person med en limousine och den världsberömda skådespelaren Kevin Costner. Då flickan möter Kevin Costner för första gången är det nästan som ur en film. Åhöraren kan lätt föreställa sig scenen där en ung och vacker flicka bemöts av den ståtliga och maskulina skådespelaren vars lyxlivsstil hon kommer att få en bit av.

Sägner påminner om den redan analyserade sägner *Flickan, Ricky och dolda kameran* som också beskriver hur helt vanliga människor får en chans att möta en kändis eller sin idol. Sådana sägner är relativt vanliga i mitt material och sammanlagt finns det fem sägner som berättar om detta fenomen. I kategorin *Obehagliga och konstiga händelser i vardagen* är mötena oftast oförutsedda och kändisarna ger ett slags mervärde till huvudpersonernas liv. Även i exemplet ovan antyds att flickans au-pair-år kommer att bli underbart när hon får vara hos Kevin Costner. Kevin Costner står som symbol för ett liv som på något sätt är bättre än huvudpersonens vanliga liv i Sverige. Mammans kommentar och omedvetenhet om den världsberömda skådespelaren förflackar flickans nya drömliv på andra sidan Atlanten. Mamman är symbolen för flickans vanliga liv hemma i Sverige.

Sägnens främsta funktion verkar vara att beskriva unga personers möjliga önskedrömmar och ge ett exempel på hur alla drömmar kan gå i uppfyllelse. Sägner är ingen typisk varningssägner men det finns ett varnande element i den. När det framgår att Brown inte är familjens riktiga namn, syftar vissa meningar som ”Valet är ditt!” och ”Skumt, eller hur?” på möjligheten att flickan kan råka i fara. Sägner är en av de få sägner i mitt material som beskriver en lycklig händelse där huvudpersonen inte blir förnedrad, utskämd eller straffad.

6.2.4 Brottslig verksamhet

Sägnera i denna kategori berättar om professionella brottslingar eller om helt vanliga människor som bedriver kriminell verksamhet. Brottslingar avbildas antingen som farliga och hotande eller som dumma människor som åhörarna kan skratta åt. Även vanliga människor som bryter mot regler eller lag nästan alltid misslyckas i sitt försök och blir till åtlöje eller på något sätt straffade. Sammanlagt finns det 18 sägner i kategorin och jag kommer att analysera närmare två sägner, *Barnet vid vägkanten* och *Röda nejlikor på Arlanda*. Det första exemplet liknar en ren skräckhistoria (Klintberg 2005a, 41):

7. Barnet vid vägkanten

En ung kvinna var på väg hem i bil en sen höstnatt. Vägen hon åkte på var smal och kurvig, och dessutom var det kolmörkt ute och regnade, så hon kunde inte köra särskilt fort.

Plötsligt, när vägen gick genom ett skogsparti, fick hon se ett barn som låg orörligt vid vägkanten. Kvinnan saktade farten tills bilen stod stilla med strålkastarna riktade mot barnet. Först vågade hon inte stiga ut, eftersom det kunde vara en fälla. Men åsynen av barnet vid vägkanten som kanske behövde hennes hjälp gjorde det omöjligt för henne att köra vidare. Hon klev ur bilen men lät för säkerhets skull motorn gå på tomgång.

När hon kom närmare såg hon att barnet var en skyltdocka. Hon greps av panik och rusade tillbaka till bilen, hoppade in, smällde igen bildörren och åkte därifrån.

En halvtimme senare befann hon sig i sitt garage och öppnade bildörren. Då föll tre avslitna fingrar ner från dörrspringan.

Vandringssägnens struktur kan beskrivas enligt Williams modell enligt följande. Det första stycket fungerar som en inledning till hela sägnen och där identifieras även miljön, stämningen och huvudpersonen, den unga kvinnan. Händelseförloppet beskrivs i det andra stycket där stämningen höjs på ett sätt som är typiskt för skräckhistorierna. Intrigen vänder sig till en ovanlig eller mystisk tilldragelse när kvinnan märker skyltdockan på marken. Det sista stycket fungerar som en förklaring till hela händelseförloppet. Avsikten med den sista meningen ” Då föll tre avslitna fingrar ner från dörrspringan” är att förstärka sägnens skräckeffekt hos åhöraren. Hänvisningar till miljön och vädret tillsammans med skyltdockan som lockbete kan anses som variabla element men i själva verket är de nödvändiga för att skapa den rätta stämningen i sägnen.

Det huvudsakliga temat som sägnen handlar om gäller rädslan för det osynliga och okontrollerade i vår omgivning. Detta tema behandlas genom den unga kvinnan i huvudrollen. Det gäller de faror som unga kvinnor kan utsättas för i moderna samhällen och således kan sagnens huvudsakliga funktion vara en varning som är speciellt riktad till unga kvinnor.

Den osynliga och okontrollerade faran i sägnen representeras av den osynlige galningen som använder en skyltdocka som lockbete. Sagnen hör till s.k. nutida historier om galningar (*urban maniac tales*) som finns i otaliga versioner med olika slags mördare i huvudrollen. Vad som är gemensamt för dessa historier är att galningen oftast förblir osynlig och aldrig fångas. Brottsslingar och galningar är moderna motsvarigheter till övernaturliga varelser som var typiska objekt för rädsla i äldre folksägner. Äldre folksägner beskriver hur övernaturliga varelser eller häxor påverkar vanliga människors liv på ett osynligt och oftast oförklarligt sätt. För den nutida människan utgör rånare, våldtäktsmän och andra brottsslingar konkreta objekt för rädsla. Den mest skrämmande nutida brottsslingen är en galning, en psykopat eller sociopat som gömmer sig i folkmassor eller i avlägsna skogspartier, dyker upp oberäkneligt och dödar brutalt och hänsynslöst. Både övernaturliga varelser och hänsynslösa brottsslingar är skrämmande eftersom de invaderar vår privatsfär och inte kan kontrolleras.

Sagnen har otaliga symboler som förstärker sagnens effekt hos åhöraren både direkt och indirekt. De tre fingrarna som dyker upp i sägnen har en stor effekt och står som symboler för den osynliga brottsslingen i mörkret – den osynliga ondskan som aldrig visas. Denna typ av symbol kallas för metonymi, som betyder att en del (fingrarna) representerar helheten (hela kroppen). För åhörarna signalerar de tre fingrarna att den unga kvinnan lyckas skada brottsslingen. Motivet om en skadad brottssling är ett gammalt motiv som redan finns i äldre folksägner som ofta berättar om olika medel för att skada eller motverka övernaturliga, oftast osynliga, varelser. Även fingrar som blir avslitna är ett gammalt motiv som förekommer i folksägner om häxor (Simpson 1981, 206). Även skyltdockan är en effektiv symbol. Det är ett lockbete som väcker kvinnans skyddsinstinkt. Det är underförstått i historien att en kvinna alltid känner medkänsla och universell modersinstinkt när hon ser ett barn. Ett barn som lockbete eller symbol för något ont är effektivt eftersom ett barn enligt vårt tankesätt representerar oskyldighet och renhet.

Vädret tillsammans med det avlägsna skogspartiet som miljö är viktiga symboler för att

signalera att det är fråga om en modern skräckhistoria och på så sätt skapa vissa förväntningar om sägnens innehåll. Det är en regnig och mörk höstnatt som är ett typiskt väder i flera skräckhistorier (jfr sägnen *Nattligt besök på självmördarkyrkogården* ovan). Det är också mycket vanligt att nutida historier om galningar har en avlägsen skog som miljö. I nutida vandringsäpner är skogen någonting att vara rädd för eftersom den kan gömma alla slags galningar och andra skrämmande varelser. Även i bondesamhället ansågs skogen vara en skrämmande plats som gömmer troll, vättar och andra övernaturliga varelser. Skogen var någonting som var utanför människans kontroll, i motsats till hemmet och gården som man ägde. För den moderna människan som bor mitt bland betongbyggnader har skogen blivit ännu mer avlägsen och skrämmande än för människor som bodde på en lantgård intill naturen.

Det faktumet att huvudpersonen är en ensam ung kvinna har ett viktigt symboliskt värde. Det är typiskt för skräckhistorier och -filmer att ha en ensam kvinna i huvudrollen. En ensam kvinna kommer mycket sannolikt att vara i stor fara, bli skadad eller till och med dö. I sägnen ovan betonas det faktumet att det inte är möjligt för kvinnan att köra fort på grund av vädret och den kurviga vägen, vilket ytterligare antyder att hon mycket sannolikt är i stor fara. Det finns otaliga skräckhistorier och -filmer som har en kvinnlig rollfigur i huvudrollen. Den unga åldern förknippas symboliskt med renhet och orördhet som står i stor kontrast med det onda som representeras i historierna och som kvinnorna kommer i kontakt med. I mitt material finns det även en annan sägen som varnar speciellt kvinnor för brottslingar, *Räddad av grannen*, och som berättar hur en mördare med en kniv har gömt sig i garderoben i den kvinnliga huvudpersonens lägenhet. Kvinnan räddas av grannen som märker mördaren och uppmanar kvinnan att ringa polisen. I denna sägen invaderar brottslingen hemmets heliga gräns, vilket har en ännu större symbolisk effekt hos åhöraren.

Till skillnad från sagor, där den ensamma och hjälplösa kvinnan oftast räddas av en manlig hjälte, beskrivs kvinnliga rollfigurer i nutida vandringsäpner som självständiga och tillräckligt starka för att klara sig i obehagliga situationer. En knepig kvinnlig huvudfigur som lyckas skada en rånare eller en annan brottsling dyker upp även i äldre folksäpner (Simpson 1981, 204). Sådana historier beskriver alltså en hjältinna som tar sig rätten och försvarar sig själv. I nutida vandringsäpner handlar det alltså inte bara om hämndgiriga kvinnor utan också om starka och individuella kvinnliga rollfigurer.

Om man tror på den världsbild som beskrivs i vandringsägnerna, är världen full av faror, och sannolikheten för att bli attackerad av mördare, rövare, våldtäktsmän eller terrorister är mycket stor. I mitt material beskrivs brottslingar dock inte bara som farliga utan även som dumma personer som vanliga människor kan skratta åt. Till exempel i sägnen *Den stulna TV-kartongen* stjälar brottslingen en tv-kartong som han tror att innehåller en tv-apparat även om den är fylld med avfall från utedasset. En likadan historia är *Tjuvarna hittade Charlie* där brottslingarna bryter sig in i en familjs villa och tror att de har hittat en burk kokain men istället innehåller burken aska från familjens avlidna hund. Det verkar vara väsentligt i den nutida berättartraditionen att ha möjlighet att göra brottslingar till åtlöje – med humor underlättas den rädsla som vanliga människor har för den oförutsedda ondskan som brottslingar representerar. I mitt material finns det också många historier som berättar hur vanliga människor gör något brottsligt. Mestadels misslyckas de i sina försök och straffas på något vis. Några exempel på sådana sägner är *Ett finger fattigare* och *De brandförsäkrade cigarrerna* som båda berättar om den manliga huvudpersonens försök att begå ett försäkringsbedrägeri med olika metoder. I mitt andra analys exempel förblir det oklart för åhöraren om det är fråga om en professionell brottsling eller en amatör (Klintberg 2005a, 57):

8. Röda nejlikor på Arlanda

En man på min arbetsplats berättade att en annan arbetskamrat, en ogift man, hade brevväxlat med en polsk kvinna. De hade lärt känna varann genom en kontaktannons i en tidning. I de första breven berättade de om sig själva och skickade foton som visade hur de såg ut. Så småningom blev tonen i breven allt varmare, och till slut föreslog han att hon skulle komma till Sverige så att de kunde gifta sig. Det ville hon gärna. Hon hade inga pengar till flygbiljetten, men dem skickade han över.

De skulle träffas i ankomsthallen på Arlanda. Hon hade föreslagit att han skulle ha en röd nejlika i knapphålet, så att hon säkert skulle känna igen honom. När han stod där i hallen och tittade sig om, upptäckte han flera andra män i ungefär samma ålder som han som bar en nejlika i knapphålet. Minst ett dussintal var de. Planet landade, men ingen kvinna som liknade fotot fanns med.

Senare uppdagades det att alla männen hade brevväxlat med henne, och alla hade skickat henne pengar till flygbiljetten.

Sägnens struktur enligt Williams modell kan beskrivas enligt följande. De två första meningarna fungerar som en inledning till händelserna och där identifieras också miljön och huvudpersonerna. I händelseförloppet beskrivs brevväxling, uppvärmning av känslor och slutligen beslutet att träffas i Sverige. Intrigen vänder sig till en ovanlig eller mystisk

tilldragelse när den ogifte mannen står på flygplatsen tillsammans med flera andra män och väntar på den polska kvinnan som aldrig dyker upp. Den sista meningen fungerar som en förklaring till händelserna. Sjägnens variabla element är hänvisningar till Polen, Arlanda flygplats och den röda nejlikan.

Det huvudsakliga temat för sägnen är kärlek. Samtidigt behandlar sägnen även ensamhet, godtrogenhet, pålitlighet och ärlighet som alla går hand i hand med kärleken. I sägnen beskrivs den svenske mannen som godtrogen, medan den polska kvinnan beskrivs som oärlig. Sjägnen förmedlar en etnocentrisk bild speciellt av polska kvinnor genom att beskriva dem som opålitliga och illistiga människor som använder hänsynslösa medel för sin egen vinning. I sägnen avbildas Polen som ett fattigt land vars medborgare är färdiga att använda desperata och olagliga medel för att tjäna mer pengar. Samtidigt förstärks bilden av svenska människor, speciellt män, som lättrogna i förhållande till utlänningar.

Liksom den första analyserade sägnen i kategorin *Brottslig verksamhet* handlar även sägnen ovan (ex. 8) om det osynliga och okontrollerade i vår omgivning. Även i denna sägen förblir brottslingen osynlig med undantag av fotot som möjligen föreställer henne. Samtidigt handlar sägnen om kvinnliga brottslingar. Största delen av sägnerna i kategorin föreställer nämligen en manlig brottsling, medan brottslingen i resten av sägnerna förblir osynlig då det är omöjligt att definiera könet. I nästan alla sägner blir brottslingen på något sätt bestraffad, men den polska kvinnan är ett undantag. Kvinnan får sina pengar, medan männen blir besvikna och på sätt och vis bestraffade för sin godtrogenhet. Sjägnen påminner om den redan analyserade sägnen *Våldtäktsskvadronen Viagra slår till* (ex. 2) som beskriver kvinnliga brottslingar som aldrig blir bestraffade. I båda sägnerna blir det manliga offret förödmjukat av den kvinnliga brottslingen vilket, enligt dagens vandrings sägner, verkar vara den största skammen män kan råka ut för.

Ett tema som sägnen kan påstås ha gäller de olika skälen till ångest eller oro som män drabbas av i nutida samhällen. Sjägnen är inte den enda sägnen i mitt material som framställer den manliga huvudpersonen som en figur som blir till åtlöje eller på något sätt förnedrad (t.ex. *Spolningen fungerar*, *Bajsar på killen* och *Båda njurarna stulna*). Som diskuterat ovan, förnedras den manliga rollfiguren mycket ofta av en illvillig kvinna. I dessa sägner framhävs de egenskaper som vanligtvis inte uppskattas hos män i våra samhällen. Dessa omfattar t.ex. blyghet, ensamhet, osällskaplighet och tillbakadragenhet i stället för egenskaper såsom

utåtriktad personlighet, styrka och initiativkraft. Det kan påstås att alla män blir bestraffade eftersom de inte uppfyller vissa krav som ställs på män i moderna samhällen. I sägnen ovan (ex. 8) blir manliga rollfigurer straffade eftersom de kan anses som ensamma och blyga män som inte letar efter en partner via en direkt kontakt. Även det faktumet att mannen väljer en utländsk partner i stället för en svensk kvinna kan anses som ett skäl till bestraffningen.

I sägnen finns det många symboler som representerar kärleken. Dessa innefattar kärleksbrevet, fotot av kvinnan och den röda nejlikan. I moderna samhällen, där den snabba e-posten används som kommunikationsmedel, anses brevväxling som något särskilt som har högt värde och betydelsefullt innehåll. De brev som den svenske mannen och den polska kvinnan växlar blir således symboler för löftet om trohet som kvinnan efteråt hänsynslöst bryter. De foton som mannen och kvinnan skickar till varandra fungerar som en typ av milstolpar för deras spirande kärlek. Mannen kan emellertid aldrig vara säker på om fotot verkligen föreställer kvinnan och således blir fotot även symbol för fiktiv avlägsen kärlek. Den röda nejlika som kvinnan föreslår att mannen ska ha i knapphålet för deras första träff har högt symboliskt värde. Symboliskt står en röd nejlika för passionerad kärlek. I sägnen får blomman emellertid en extra betydelse genom att den representerar det hopp som aldrig blir uppfyllt och den kärlek som aldrig uppnås.

Kärlek är ett tema som finns i relativt många sägner i mitt material. Utöver exemplet ovan finns det fem sägner som berättar om kärlek på något sätt. I materialet finns det inga exempel på lyckliga kärlekshistorier utan ofta berättar sägnerna om hämndgiriga makar eller hustrur (*Invasion av dansmöss* och *Drog ut rivalens tänder*) eller om människor med otur i kärleken (*Arm i baklås*). Sägner ovan (ex. 8) påminner om en annan sägen i mitt material, *Romans i cyberrymden*, där en ung flicka chattar med en äldre man på nätet för att ha cybersex men när de slutligen bestämmer sig för att träffas visar sig mannen vara flickans pappa. Båda sägnerna väcker frågan om och i vilken mån nätförhållandena eller de förhållanden som skapas via kontaktannonser är äkta. Sägner handlar om ett aktuellt tema i dagens samhällen, där kärleksförhållanden mer och mer skapas på internet eller med hjälp av olika applikationer, och deras främsta funktion är att varna för opålitliga och till och med farliga människor som gömmer sig bakom förfälskade identiteter.

6.2.5 Trosföreställningar och rykten

Sägner i den femte kategorin skiljer sig från andra sägner i materialet för sin struktur. Alla sägner i denna kategori saknar en berättande struktur som är typisk för sägner i resten av kategorierna. Sammanlagt finns det 18 sägner i denna kategori som alla är korta historier eller anekdoter som liknar trosutsagor (jfr kap. 4.3.2) eller rykten (jfr kap. 4.3.4). Jag kommer att analysera närmare två sägner, *Subliminal reklam* och *Bonsai-katter*. Det första exemplet har en gammalmodig klang i sig och i själva verket har sägnen redan cirkulerat omkring i nästan 40 år (Klintberg 2005a, 129):

9. Subliminal reklam

I början av 1970-talet, när jag började kunna smita in på barnförbudna filmer, hörde jag flera gånger talas om en reklam för Coca-Cola som bestod av inklippta bildrutor i långfilmerna. Rutorna flimrade förbi så snabbt att publiken inte uppfattade dem medvetet, men folk blev sugna på just Coke och försäljningen av Coca-Cola i biografen steg påtagligt.

Senare förbjöds denna form av reklam, eftersom folk inte hade en chans att värja sig mot dem.

Såsom framgår ovan, skiljer sig sägnen från de föregående sägnerna för sin längd och struktur. Av detta skäl kan Williams modell inte tillämpas på sägnen. Bara den sista meningen fungerar klart som en förklaring till fenomenet som beskrivs i sägnen. Huvudpersonen definieras egentligen inte men de agerande personerna som hänvisas till består av biobesökare. Berättaren hänvisar även till sig själv som en del av denna publik. Miljön definieras inte specifikt utan berättaren hänvisar till biografier i allmänhet. Variabla element är Coca-Cola och årtalet.

Det huvudsakliga temat gäller rädslan för så kallade subliminala reklamsnuttar. Sägner kritiserar aggressiv marknadsföring och kritik riktas speciellt mot de som producerar annonser, och deras hänsynslösa metoder. Publiken som är offer för aggressiv marknadsföring förblir osynlig i sägnen. Reklam för sin del står som symbol för något som invaderar ens privatsfär och som inte kan kontrolleras. I dagens tidevarv av sociala medier verkar sägnen vara mer aktuell än någonsin. Reklam finns överallt: på TV, i radio, tidningar, sociala medier, på affischtavlor, på bussar eller på varuhusväggar och vi som konsumenter blir oavbrutet offer för aggressiv marknadsföring. Annonser på sociala medier riktas mer och mer specifikt till konsumenter med hjälp av en special parameter som får Facebook och

andra sociala medier att spåra upp våra preferenser och intressen. Det är många tidningar och radio- och tv-kanaler som finansieras med reklam, medan många evenemang, tv-program och filmer förverkligas med hjälp av sponsorverksamhet. Vi som konsumenter av filmer och tv-program blir hela tiden utsatta för omedveten påverkan av olika visuella budskap i form av varumärken. Reklamskaparna har blivit ännu mer uppfinningsrika, och subliminal reklam, såsom det heter enligt sägnen, kan påstås existera ännu idag i flera nya former.

Sägnens primära funktion är att vara en varning. Sägner varnar vanliga människor som går på bio för reklamens påverkan som de är omedvetna om. Utöver vuxna människor verkar sägner varna speciellt barn. Det faktumet att berättaren hänvisar till barnförbjudna filmer avslöjar berättarens ålder. I sägner förknippas biografier och filmer med aktiviteter som är riktade till vuxna människor och sägner varnar barn både för de möjliga faror som de kan utsättas för i de vuxnas värld, speciellt om de öppnar dörrarna till denna värld för tidigt. Sägner varning är fortfarande aktuell. Barn blir utsatta för olika slags reklam i samband med videospel, internet eller sociala medier och det är inte alltid möjligt för föräldrar eller andra vuxna människor att kontrollera innehållet på nätet.

Ett ytterligare tema gäller kritik mot den världsberömda drycken Coca-Colas roll och ställning i västerländska samhällen. Det moderna konsumtionssamhället är starkt förknippat med och baserat på olika varumärken vars huvudsakliga funktion är att göra produkten känd och få den bättre såld, medan vi som konsumenter förväntas vara medvetna om olika varumärken. Coca-Cola är säkert ett av de kändaste varumärkena i hela världen och ett av de bästa exemplen på en amerikansk succéhistoria som blev framgångsrikt marknadsförd överallt i världen. Det är en dryck som kan påstås stå som symbol för både amerikanska och västerländska värden. I sägner ovan beskrivs Coca-Cola emellertid som ett osynligt hot som konsumenter inte kan värja sig mot, och samtidigt förlorar den majestätiska drycken lite av sin mäktighet via sägner. Coca-Cola står som symbol för det osynliga hotet som gömmer sig i nya medieformer. Genom Coca-Cola som exempel verkar sägner även kritisera den konsumerande livsstilen.

Coca-Cola är en dryck som har gett upphov till många olika slags historier och trosföreställningar. En av de mest spridda trosföreställningarna är säkert att om man lägger en tand i Coca-Cola för natten, så har tanden helt försvunnit på morgonen. Skälet till den

stora mängden trosföreställningar och sägner kring den världsberömda drycken beror säkert på dryckens framgångsrika historia och ursprungliga recept. Ursprungligen innehöll Coca-Cola-receptet kokablad och den utvecklades av en amerikansk farmaceut för att släcka törsten och friska upp. I mitt material finns det även en annan sägen, *Marlboro ägs av Ku Klux Klan*, som handlar om trosföreställningar kring ett världsberömt varumärke. I denna sägen förknippas det världsberömda tobaksmärket med den rasistiska rörelsen och således står det som symbol för t.ex. vit överhet, antisemitism och homofobi.

Sägnens ursprung kan dateras till den period i tv:ns historia då möjligheter för annonsering först började iaktas av reklammän. Det var början till den typen av reklam som vi känner i dag. Reklamen på 1960-talet och på 2000-talet använder fortfarande samma metoder för att få människor att köpa produkter. Dessa innefattar t.ex. metoden att vädja till konsumenternas önskedrömmar, sexuella impulser och behov av social status. Ända till 1960- och 1970-talet var den rörliga bilden en relativt ny uppfinning vars funktioner och möjligheter inte förstods i sin helhet. Okunskap om det nya mediets roll och funktion gav upphov till olika trosföreställningar bland publiken och det uppstod även en teori om subliminal reklam som sedan dess bevisades falsk. Teorin passade emellertid perfekt ihop med samhällsklimatet på den tid då kyrkan och myndigheterna var bekymrade över hela nationens moral. Det var urbaniseringens och liberaliseringens tid och där såg många reklammän sin chans att börja använda ännu starkare metoder för att manipulera människor i sitt konsumentbeteende. Stämningen bland publiken kunde karakteriseras till och med som paranoid och det är inte överraskande att olika slags rykten spred sig omkring bland publiken. (Klintberg 2005a, 129–131.)

Som sagt liknar många sägner i den sista kategorin rykten. Sådana sägner uppstår oftast som reaktioner på aktuella händelser då deras livslängd är kortare. Det är inte ovanligt för de beskrivna fenomenen att åstadkomma en utbredd reaktion bland människorna. I mitt material finns ett annat exempel på en sådan sägen, *Mumien i Sättra*, som berättar hur det uppstod ett rykte om en vandrande mumie i Stockholmsförorten Sättra på 1970-talet. Ryktet spred sig snabbt via tidningar och fick många barn att bli så rädda att de inte vågade gå ut och till skolan. Sådana vandringssägner som har förmågan att åstadkomma en så stark reaktion hos människorna uppstår vanligtvis i tvetydiga sociala sammanhang. Deras funktion är att förklara den oro som uppstår bland allmänheten. Sägner ovan (ex. 9) beskriver ett fenomen som var aktuellt på 1960- och 1970-talet och dess huvudsakliga funktion är att förklara och

lugna ner vanliga människor som ännu inte förstår de sociala förändringar som konsumtionssamhället för med sig.

I alla sägner i denna kategori framhävs berättarens roll. Det faktumet att berättaren själv har upplevt eller bevittnat någonting verkar vara ett tillräckligt bevis på sägnens riktighet. Även *Subliminal reklam* baserar sig starkt på berättarens egna erfarenheter som berättar hur hen smet in på barnförbjudna filmföreställningar och fick höra rykten om subliminal reklam med Coca-Cola. Tack vare sägnernas struktur i denna kategori sprider de sig snabbt från en person till en annan i samband med vardagliga diskussioner och mycket ofta är den som berättar sägnen absolut säker på innehållet. Deras korta struktur gör att de är lätta att minnas och förmedlas vidare. Det andra exemplet är ovanligt långt jämfört med de andra sägnerna i kategorin (Klintberg 2005a, 302):

10. Bonsaikatter

TILL ALLA DJURVÄNNER! DAX ATT REAGERA! En sajt som man lyckats få bort (stängd) för ca ett år sedan är nu tydligen tillbaka igen. Vi SKA få bort denna sajt än en gång!

En japan i New York håller på att föda upp och sälja katter som kallas för BONSAI CATS. Det låter ju i och för sig fint kanske, om det inte hade varit för att dessa katter, som fått ett muskelavslappnande medel, stoppas in i en flaska och hålls instängda i flaskan hela livet!

Katterna blir matade genom ett rör och har en liten slang för avföring. Kattens benstruktur formar sig efter flaskan allt eftersom den växer och tar efter flaskans form. Katterna kan inte sträcka ut sig. De blir använda som prydnadssaker.

Dessa hemskheter är senaste trend i New York, Kina, Indonesien och Nya Zeeland. Om du orkar så kan du ta en titt inne i www.bonsaikitten.com/bkmethod.html eller se metoder för att stoppa in kattungar i flaskan på.

Protestlistan måste uppnå 500, så snälla kopiera (skapa alltså ett nytt mail och skriv ditt namn längst ner) och skicka till ALLA ni känner.

Sägner är längst i kategorin *Trosföreställningar och rykten* och även om den berättar en längre historia kring bonsaikatterna, saknar sägnen den för vandringsägnerna typiska berättande handlingen. Av detta skäl har jag kategoriserat den i den sista kategorin. Det finns ingen särskild huvudperson i sägnen med undantag av hänvisningen till den japanska personen som producerar dessa katter. New York nämns som miljö men som framgår av sägnen, är katterna populära även i några asiatiska länder.

Sägnens huvudsakliga tema gäller konstiga utländska vanor som tas upp genom ett rykte om oetiskt producerade prydnadskatter som heter bonsaikatter. Den person som producerar bonsaikatter är japansk, vilket förmedlar en bild av japanska människor som brutala människor som är kapabla att behandla djur på ett grymt och oetiskt sätt. Under ytan avslöjar sägnen således en etnocentrisk nyans. Samtidigt beskrivs amerikaner tillsammans med kineser, indoneser och nyzeeländare som lika brutala och även ytliga eftersom de köper bonsaikatter bara för att de är trendiga och ser bra ut i heminredningen. Det finns en likadan sägen i mitt material, *Aphjärna på menyn*, som beskriver kinesernas ovanliga matvana att äta levande apornas hjärnor. För oss västerlänningar verkar en sådan matvana bestialisk och äcklig.

Med begreppet *bonsai* hänvisas till den japanska traditionen att odla små prydnadsträd och använda dem i heminredningen. Japaner är välkända för deras trädgårdar som utstrålar känslighet, omsorgsfullhet och harmoni. Även uppfödningen av bonsaiträd är en delikat och långsam process vilket står i stor kontrast med den våldsamma metoden som används för att producera bonsaikatter. Enligt sägnen ovan, är bonsaikatter avsedda att bli använda som prydnadsföremål liksom bonsaiträd. Till skillnad från bonsaiträd som vanligtvis anses som vackra prydnadsföremål, blir bonsaikatter emellertid makabra föremål i heminredningen.

Av sägnens innehåll framkommer att det är fråga om ett kedjebrev som går runt på Facebook eller via e-post. Säggen är således avsedd att bli läst. Språket i sägnen skiljer sig från språket i de flesta sägner i mitt material. Några språkliga detaljer avslöjar att sägnen är avsedd för unga personer. Exempel på speciellt språkbruk är t.ex. användningen av *dax* i stället för dags, överanvändningen av utropstecknet samt vissa ord som har skrivits med stora bokstäver. Dessa detaljer är typiska för språkbruket på nätet och deras funktion är att fästa läsarens uppmärksamhet och vädja till läsarens känslor. Jag kommer ihåg att jag också har fått samma kedjebrev för många år sedan via Facebook. Det var början av Facebook-tiden och sådana kedjebrev var ganska nya. Många människor trodde på historien om bonsaikatter vars öde berörde flera djurvänner, jag medräknad. Sägnens trovärdighet ökar med hänvisningar till fakta om muskelavslappnande medel, ett rör för matandet och en slang för avföring. Även hänvisningen till webbsidan där man kan gå och titta på olika sätt som används för att stoppa in katter i flaskor ökar trovärdigheten. I efterhand visade det sig att denna webbsida var förfälskad. Det är fråga om en satirisk webbsida vars främsta funktion är att chockera läsaren

och som utnyttjar grotesk humor som hjälpmedel. Det faktumet att producenten av bonsaikatterna påstås vara japan väcker frågan om producenten velat kritisera och förlöjliga en del av sin egen kultur.

Sägnens primära funktion är att chockera läsaren. Denna sägen väcker frågan om sägnernas trovärdighet. Via internets genombrott har relationen mellan fakta och fiktion tagits till ett helt nytt plan. På internet är det möjligt för vem som helst att producera texter som är inom räckhåll för alla och det är nästan omöjligt att kontrollera vad som är fakta och vad som är fiktion. Anonymiteten på sociala medier har lett till grova motsatsförhållanden då någons personliga åsikt kan ersätta fakta. Olika rykten sprider sig snabbt på sociala medier och om man inte har bra medieläskunnighet, kan det vara svårt att skilja fakta från fiktion. Det är även möjligt att hitta helt uppdiktade webbsidor vars primära syfte är att smitta olika virus på användares datorer. Olika internetfenomen som blir ”virala” överallt i världen på bara några timmar väcker frågan om vilken typ av fakta som uppskattas i västerländska moderna samhällen.

7 SLUTDISKUSSION

Vandringssägner verkar äntligen ha befäst sin position inom folklöre. De ifrågasätts inte längre som en del av muntlig folklöre eller som en enskild genre i sig. Forskningen om nutida vandringssägner är även idag ett tvärvetenskapligt arbete, och beroende på forskarens betoning kan forskningen närma sig t.ex. folkloristik, litteratursociologi, genusforskning eller lingvistik. Även i min avhandling har jag närmat mig dagens vandringssägner ur många olika perspektiv.

I den första forskningsfrågan ville jag få svar på hur vandringssägner byggs upp. I några fall har jag även diskuterat sägnens språkliga detaljer. Sägner i de första fyra kategorierna har det för sägner typiska handlingsmönstret med inledning, miljö, vanligt händelseförlopp, ovanlig eller mystisk tilldragelse och förklaring/utvärdering. Dessa sägner påminner om rena folksägner med en konsistent struktur och en handling som åhöraren kan följa. Sägner i den femte kategorin, *Trosföreställningar och rykten*, hade jag kategoriserat enligt sägnens struktur i stället för huvudtemat och som framgår av analysen, skiljer sig dessa sägner påtagligt från resten av sägner. Deras struktur är elliptisk och sägner är inte några verkliga historier utan bitar av information vars sanningshalt förblir oklar. Många av dessa sägner liknar rena rykten som tack vare sin korta struktur är lätta att förmedlas vidare. Även om de flesta sägner i mitt material kan beskrivas som fullständiga berättelser, saknar de alltid några väsentliga detaljer jämfört med t.ex. folksagor. Den elliptiska strukturen är nödvändig för genren, eftersom det då blir lättare för sägnen att bli anpassad till den kontext där den berättas.

I varje sägen finns det *variabla element* som används för att sägnen kan placeras på en specifik ort. I mitt material placeras nästan hälften av sägner i Sverige. Sammanlagt finns det 44 sägner med variabla element som hänvisar till svenska ort- eller personnamn. Resten av sägner har placerats i något annat land eller de innehåller inga hänvisningar till ortnamn alls. Ofta förmedlar dessa ortsspecifika detaljer även etnocentrisk information till åhöraren. Även om de flesta vandringssägner är internationellt spridda, är traditionen fortfarande starkt förknippad med den amerikanska kulturen. Det finns kanske en annan slags berättartradition i USA som gör att dagens vandringssägner har rotat sig starkare i den amerikanska kulturen

än i den europeiska eller svenska kulturen. Vanligtvis uppskattas i USA sådana som kan delta i diskussioner och uppträda muntligt, vilket kan vara ett av de möjliga skälen till den position som nutida vandringsägner har.

I den andra forskningsfrågan ville jag få svar på vilka teman och symboler som förekommer i nutida vandringsägner. För att kunna kategorisera materialet på ett relevant sätt var jag tvungen att välja fyra huvudteman som kom fram i närläsningen av sägnerna. Dessa gäller teman som sexualitet, groteska dödsfall, obehagliga och konstiga händelser i vardagen och brottslig verksamhet. På grund av den grova kategoriseringen blev några intressanta teman uteslutna, t.ex. sägner som handlar om droger eller kärlek. Några sägner kunde ha kategoriserats på många olika sätt och det är värt att notera att min kategorisering bara är en möjlighet. Utöver de fyra huvudtemana finns det många olika underteman som sägnerna förmedlar mellan raderna, som sekundärt budskap.

Många vandringsägner i mitt material handlar om tidlösa teman såsom kärlek, död, familjelivet och oro för barn samt rädsla för det osynliga och det okontrollerade i vår omgivning. I äldre folksägner handlar det okontrollerade om olika övernaturliga varelser och häxor, medan nutida vandringsägner handlar om brottslingar och galningar i urbana miljöer eller faror kring moderna uppfinningar. Utöver de tidlösa temana innehåller dagens vandringsägner flera moderna teman som gäller sexualitet, kroppslighet och ovanliga sexuella preferenser, ombytta könsroller, droger, brottslingar och galningar, moderna medier, utlandet och utländska vanor och människor, relationen mellan kändisar och vanliga människor, relationen mellan den privata och den offentliga sfären och rädslan för att någon eller något invaderar vår privata sfär. Några sägner har uppstått som reaktioner på aktuella händelser, och i mitt material handlar dessa sägner t.ex. om Estonia-katastrofen eller terrordåd.

De symboler som finns i mitt material avbildar starkt det omgivande moderna samhället. Dessa omfattar moderna uppfinningar såsom Viagra och internet, olika motorfordon, kända varumärken och kändisar. Även miljö och väder tillsammans med olika vardagliga föremål och matprodukter har ibland symbolisk funktion.

I den sista forskningsfrågan ville jag få svar på vilka funktioner som vandringsägnar fyller i det nutida svenska samhället. Största delen av de analyserade sägnerna i mitt material fungerar som varnande exempel. Som sagt är vandringsägnarnas primära budskap eller funktion oftast en varning, vilket stämmer in på mitt material. Det finns sägner som är specifikt riktade till olika målgrupper och deras funktion är att varna just denna grupp. I mitt material och bland de analyserade sägnerna finns det varnande exempel både för män, kvinnor, ungdomar, barn, föräldrar och västerländska turister. Sägner innehåller många varningar och bakom varningarna finns det ofta dolda sociala normer som sägnens målgrupp borde följa. Kvinnor varnas ofta för vad som kan hända när de är ensamma eller om de bryter mot vissa sociala normer. Sociala normer gäller sexuellt beteende, kvinnokroppen och moderskap. Ungdomar varnas däremot för olika faror kring sexuellt umgänge, masturbation, kost, droger, resande och olika gränsövergångar eller för moderna fenomen såsom internet och piercing. Ofta verkar sägnerna handla mer om de olika bekymmer som föräldrarna har över sina barn istället för ungdomarnas objekt för rädsla. Män varnas specifikt om tillfälliga sexuella förbindelser där de oftast blir förödmjukade och offer för kvinnliga hämndgiriga personer. Etnocentriska sägner är en grupp i sig och deras främsta funktion är att varna västerländska turister för de möjliga faror som de kan stöta på utomlands. I mitt material finns de fortfarande några etnocentriska sägner, men antalet har minskat radikalt om man jämför med antalet äldre vandringsägnar. I etnocentriska sägner visas en ensidig bild av ett visst land eller en viss nation, och i mitt material gäller det t.ex. utländska matvanor och sjukhus, utlänningarnas pålitlighet och behandling av djur i olika kulturer. I etnocentriska sägner representerar utländska vanor det okontrollerade i vår omgivning.

Den främsta funktionen för nutida vandringsägnar är att förmedla olika sociala normer för acceptabelt beteende genom varnande exempel. Mycket ofta upprepas temat om straff om de agerande personerna bryter mot vissa sociala normer eller regler. Genom granskningen av de olika könsroller som tilldelas män och kvinnor är det möjligt att se vilken typ av beteende som anses acceptabelt eller oacceptabelt, förväntat eller förutsett. De roller som tilldelas båda könen berättar även om samhällsliga förändringar och liberaliseringen av samhällsliga värden. Dessa förändringar kan orsaka ångest som hanteras med hjälp av nutida vandringsägnar. I de sägner som handlar om brottslig verksamhet är huvudpersonen nästan alltid manlig med undantag av två sägner som beskriver en hänsynslös kvinna.

Den manliga brottslingen blir oftast bestraffad eller till åtlöje, medan den kvinnliga brottslingen klarar sig utan bestraffning. De kvinnor som blir offer för brottslig verksamhet beskrivs i vandringsböcker som självständiga figurer som knappt klarar av den farliga situationen, medan manliga offer blir skadade och avbildade med egenskaper som inte motsvarar den typen av maskulinitet som uppskattas i dagens västerländska samhällen. I de böcker som handlar om sexualitet beskrivs kvinnor mestadels som hämndgiriga förförerskor och bara ibland som offer för våldtäkt eller annan sexuell förnedring, medan män oftast är offer som blir förnedrade, skadade eller våldtagna i sina sexuella äventyr. Dagens vandringsböcker kan sägas avspegla en stor förändring i könsrollerna. Kvinnornas emancipation har lett till att flera kvinnor har ansett det nödvändigt att tillägna sig och framhäva maskulina drag för att få mer makt, vilket har lett till osäkerhet hos män om deras maskulina styrka. Balanseringen mellan maskulina och feminina egenskaper fortsätter även i dag och det är genom nutida vandringsböcker som den oftast omedvetna oron blir synlig.

Enligt några andra böcker verkar den huvudsakliga funktionen vara att få åhörarna att skratta. Grotesk humor och humor i allmänhet är en metod som ofta används i mitt material. Humor används i alla kategorier, men speciellt påfallande är den i kategorin *Groteska dödsfall*. Humorn i denna kategori är mycket sned och grotesk. Böckerna i kategorierna *Sexualitet* och *Groteska dödsfall* kan åstadkomma en stark och obehaglig reaktion hos åhöraren som kan fråga sig om det ens är tillåtet att skratta åt historien. Några av böckerna innehåller den typen av humor som finns i vitsar eller skämt, speciellt i kategorin *Obehagliga och konstiga händelser i vardagen*. Syftet med böckerna i denna kategori verkar vara att få åhöraren att skratta. Samma typ av humor används även i böckerna om *Brottslig verksamhet*. Humor är ett viktigt sätt att minska oron som sexualitet, död eller brottslingar kan orsaka. Genom att objektet för rädsla tonas ned, blir rädslan lättare att hantera. Det kan möjligen påstås att den mest groteska humorn finns i de böcker som handlar om de mest tabubelagda temana i västerländska samhällen.

Några böcker i mitt material har sina rötter i äldre folksäcker. Båda exemplen på detta kan kategoriseras som spökhistorier (*Nattligt besök på självmördarkyrkogården* och *Barnet vid väggkanten*). Spök- och skräckhistorier är också typiskt material för dagens vandringsböcker och deras huvudsakliga funktion är att skrämja åhöraren. Sådana böcker är avsedda att bli berättade t.ex. vid lägerelden på ungdomarnas läger sent på kvällen. Böcker som påminner

om spökhistorier uppvisar typiska drag för denna genre när det gäller t.ex. vädret och miljön. När gamla folksägner uppdateras, sker det många förändringar i innehållet när t.ex. magiska element, övernaturliga varelser eller gamla föremål ersätts med moderna motsvarigheter. Trots detta uppvisar moderna spökhistorier vissa ålderdomliga drag och vissa innehållsmässiga eller tematiska element som finns även i gamla spökhistorier. Ett exempel på detta är motivet om hur huvudpersonen dör av skräck.

Trosaspekten är ett viktigt tema som ska lyftas fram i samband med nutida vandringsägner. Som framgår av analysen, rör sig vandringsägnerna någonstans mellan fakta och fiktion. Berättare och producenter av vandringsägner använder mycket energi och tid i inledningen av varje sägen för att bekräfta vem de har hört sägen av eller var de beskrivna evenemangen verkligen ägde rum. Många vandringsägner börjar som rykten och utvecklas senare till en längre berättelse. Dessa berättelser kan sedan hamna i tidningar som falska nyheter vars bakgrund inte är fullständigt granskad. Numera sprider sig rykten och falska nyheter snabbare och längre än någonsin tack vare internet. Detta har väckt diskussion om relationen mellan fakta och fiktion. När information är lätt tillgänglig för alla när och var som helst, är det svårt att dra gränser mellan rätt och felaktig information. Sociala medier och deras speciella struktur gör att människorna anser åsikter som fakta, vilket lätt skapar motsatsförhållanden.

Det verkar som om vandringsägnernas roll blivit mindre under den senaste tiden. Numera har vandringsägnerna ersatts av nyare former av medier och kommunikation. Ett exempel är memer eller olika Facebook-inlägg som cirkulerar snabbt på sociala medier. Det handlar om korta texter med humoristiskt innehåll som är förknippade med en beskrivande bild och som mycket ofta förmedlar en trosutsaga som berättas som sann. Deras avsikt är oftast att få användare av sociala medier att skratta. På samma sätt som många vandringsägner är de lätta att komma ihåg tack vare sin korta form. Samtidigt förmedlar de förenklade bitar av information som människor lätt litar på. Memer har blivit en del av vår vardagliga kommunikation och fortsätter att cirkulera på nätet. Som en form av rykten kommer dagens vandringsägner troligtvis aldrig att försvinna.

Tematiseringen av materialet var en intressant och produktiv utgångspunkt för analysen. Vandringsägnerna i mitt material uppvisar emellertid en stor variation på temanivån. I

kategoriseringen av materialet var det svårt att definiera omfattande huvudteman så att tillräckligt många sägner kunde ha inkluderats i varje kategori. Av detta skäl var jag tvungen att utelämna några intressanta teman, såsom kärlek och droger. Det var också svårt att hitta tillräckligt med källor och litteratur där vandringsägner skulle ha analyserats ur temaperspektivet. Några av de teman som jag hittade i materialet har diskuterats i en stor utsträckning, t.ex. sexualitet, kroppslighet och brottslingar, men andra teman var mindre representerade i litteraturen. Det var också utmanande att hitta tillräckligt ny litteratur kring ämnet och speciellt på svenska. Största delen av forskningen om nutida vandringsägner har bedrivits inom det engelskspråkiga forskningsfältet, medan det i Sverige bara är Bengt af Klintberg som har forskat om ämnet. Efter att ha slutfört analysen på detta sätt, anser jag att det skulle ha varit bra att kategorisera några sägner på ett annorlunda sätt. I själva analysen skulle det ha varit bra att välja bara de kategorier som är mest produktiva för analysen och fokusera på flera sägner i en kategori. På grund av bristen på litteratur var jag också tvungen att utelämna begreppet motiv, som är ett av de viktigaste folkloristiska verktygen i tolkningen av texter och berättelser.

Forskningen om nutida vandringsägner ur könspektivet och ur litteratursociologiskt perspektiv visade sig att vara en produktiv utgångspunkt för analysen. Forskningen om olika roller som män och kvinnor tilldelats i sägner avslöjar många dolda samhällliga normer och osynliga regler och rädslor. Ett intressant tema för fortsatt forskning skulle vara jämförelsen av olika teman, motiv och könsroller mellan äldre folksägner och nutida vandringsägner. För att urskilja de motiv som är typiska för nutida vandringsägner behövs det mycket mer forskning om likheter och skillnader mellan de två genretyperna. Som sagt är Brunvands *Encyclopedia of Urban Legends* (2001) det hittills mest omfattande uppslagsverket om nutida vandringsägner där hundratals vandringsägner och sägenteman finns listade. Jämförelsen av äldre och nyare vandringsägner skulle också vara en intressant utgångspunkt för fortsatt forskning. Jämförelsen skulle avslöja hur sägenmotiven har utvecklats, dvs. vilka som har lagts till och vilka som har försvunnit. Även forskningen om svenska tidningar och förekomsten av vandringsägner och falska nyheter i dem är ett möjligt tema för fortsatt forskning. Samtalsforskningen skulle vara en intressant startpunkt för forskningen om språkbruket i nutida vandringsägner. Numera förekommer största delen av vandringsägner dock i skriftlig form på internet och i pressen. Då tonas många icke-verbala gester och småord ner. Även mitt material innehåller bara få språkliga detaljer som

är typiska för muntligt folklørematerial och av detta skäl var det inte möjligt att forska i språkbruket i de analyserade sägnerna. Nuförtiden berättas vandringssägnerna på ett annorlunda sätt än tidigare så man kan fråga sig om nutida vandringssägner fortfarande är avsedda för att bli muntligt överförda eller om de kommer att sprida sig enbart via tryckta vägar.

LITTERATURFÖRTECKNING

Primärmaterial

Klintberg, Bengt af (2005a). *Glitterspray och 99 andra klintbergare*. Stockholm: Atlantis.

Litteratur

Apo, Satu (1987). Om analysen av berättelsers betydelser. I: Klintberg, Bengt af (red.), *Folklorens betydelse*. Stockholm: Norstedts. 95–100.

Apo, Satu (1990). Kertomusten sisällön analyysi. I: Mäkelä, Klaus (red.), *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki: Gaudeamus. 62–80.

Barnes, Daniel R. (1996). Interpreting Urban Legends. I: Bennett, Gillian & Smith, Paul (red.), *Contemporary Legend. A Reader*. New York & London: Garland Publishing. 1–16.

Baruh, Lemi (2009). Publicized Intimacies on Reality Television: An Analysis of Voyeuristic Content and Its Contribution to the Appeal of Reality Programming. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 53:2. 190–210.

Ben-Amos, Dan (2005). The Idea of Folklore. An Essay. I: Dundes, Alan (red.), *Folklore: critical concepts in literary and cultural studies. Vol. 1, From definition to discipline*. London: Routledge. 10–16.

Bennett, Gillian (1984). The Phantom Hitchhiker: Neither Modern, Urban nor Legend? I: Smith, Paul (red.), *Perspectives on Contemporary Legend Vol. 1: Proceedings of the Conference on Contemporary Legend*. Sheffield: University of Sheffield. 45–63.

Bennett, Gillian (1987a). Problems in Collecting and Classifying Urban Legends: A Personal Experience. I: Bennett, Gillian, Smith, Paul & Widdowson, John David Allison (red.), *Perspectives on Contemporary Legend. Vol. 2*. Sheffield: Sheffield Academic Press. 15–30.

Bennett, Gillian (1987b). *Traditions of Belief. Women and the Supernatural*. London: Penguin Books.

Bennett, Gillian (2005). *Bodies: Sex, Violence, Disease and Death in Contemporary Legend*. Jackson, MS, USA: University Press of Mississippi. Hämtad 2017-10-30 från <https://ebookcentral.proquest.com/lib/tampere/reader.action?docID=746922&query=>

Bennett, Gillian & Smith, Paul (red.) (1984). *Perspectives on Contemporary Legend Vol 3. Monsters With Iron Teeth*. Sheffield: Sheffield Academic Press.

Bennett, Gillian, Smith, Paul & Widdowson, John David Allison (red.) (1987). *Perspectives on Contemporary Legend. Vol. 2*. Sheffield: Sheffield Academic Press.

Bennett, Gillian & Smith, Paul (red.) (1989). *Perspectives on Contemporary Legend. Vol. 4. The questing beast*. Sheffield: Sheffield Academic Press.

Bennett, Gillian & Smith, Paul (red.) (1990). *Perspectives on Contemporary Legend. Vol. 5. A Nest of Vipers*. Sheffield: Sheffield Academic Press.

Bennett, Gillian & Smith, Paul (red.) (2007). *Urban Legends. A Collection of International Tall Tales and Terrors*. Westport: Greenwood Press.

Boggs, Ralph Steele (2005). Folklore: Materials, science, art. I: Dundes, Alan (red.), *Folklore: critical concepts in literary and cultural studies. Vol. 1, From definition to discipline*. London: Routledge. 3–9.

Bonsai Kitten. Wikipedia, vapaa tietosanakirja.
Hämtad 2018-04-20 från https://fi.wikipedia.org/wiki/Bonsai_Kitten

Brunvand, Jan Harold (1968). *The Study of American Folklore. An Introduction*. New York: Norton & Co.

Brunvand, Jan Harold (1981). *The Vanishing Hitchhiker. American Urban Legends and Their Meanings*. New York: Norton & Co.

Brunvand, Jan Harold (1984). *The Choking Dobermann and Other "New" Urban Legends*. New York: W. W. Norton & Company.

Brunvand, Jan Harold (1986). *The Mexican Pet. More "New" Urban Legends and Some Old Favorites*. New York: W. W. Norton & Company.

Brück, Ulla (1987). Kommentar. I: Klintberg, Beng af (red.), *Folklorens betydelse*. Stockholm: Norstedt. 217–220.

Coca-Cola. Wikipedia, vapaa tietosanakirja. Hämtad 2018-04-15 från <https://fi.wikipedia.org/wiki/Coca-Cola>

Conn, Vicki S. (2008). Research Rumors as Urban Legends (editorial). *Western Journal of Nursing Research*, 30:4. 415–416.

Dégh, Linda (1968a). Runaway Grandmother. *Indiana Folklore* 1:1. 68–77.

Dégh, Linda (1968b). The Hook. *Indiana Folklore* 1:1. 92–100.

Dégh, Linda (1968c). The Boyfriend's Death. *Indiana Folklore* 1:1. 101–106.

Dégh, Linda (1971). The 'Belief Legend' in Modern Society: Form, Function, and Relationship to Other Genres. I: Hand, Wayland D. (red.), *American Folk Legend*. Berkeley: University of California Press. 55–68.

Dégh, Linda (1990). Are Secretarian Miracle Stories Contemporary American Folk Legends? A Preliminary Consideration. I: Röhrich, Lutz & Wienker-Piepho, Sabine (red.), *Storytelling in Contemporary Societies*. Tübingen: Gunter Narr Verlag. 71–89.

Dégh, Linda (2001). *Legend and Belief. The Dialectics of a Folklore Genre*. Bloomington: Indiana University Press.

DiFonzo, Nicholas & Bordia, Prashant (2007). Rumor, Gossip and Urban Legends. *Diogenes*, 54:213. 19–35.

Dundes, Alan (1965). *The Study of Folklore*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall cop. 1–3.

Ellis, Bill (1987). Why Are Verbatim Texts of Legends Necessary? I: Bennett, Gillian, Smith, Paul & Widdowson, John David Allison (red.), *Perspectives on Contemporary Legend. Vol. 2*. Sheffield: Sheffield Academic Press. 31–39.

Ferguson, Mary Anne (1976). Hur män skildrat kvinnor. I: Westman Berg, Karin (red.), *Textanalys från könsrollsynpunkt*. Stockholm: Prisma. 66–78.

Georges, Robert A. (1971). The General Concept of Legend: Some Assumptions to be Reexamined and Reassessed. I: Hand, Wayland D. (red.), *American Folk Legend*. Berkeley: University of California Press. 1–19.

Guerin, Bernard & Miyazaki, Yoshihiko (2006). Analyzing Rumors, Gossip, and Urban Legends through their Conversational Properties. *The Psychological Record*, 56:1. 23–33.

Hietala, Veijo (2009). Tähdet, julkkikset ja mediapersoonat. Johdatusta tähtitieteeseen. Widerscreen.fi. Hämtad 2018-03-20 från <http://www.widerscreen.fi/2008-3/tahdet-julkkikset-ja-mediapersoonat-johdatusta-tahtitieteeseen/>

Hofberg, Herman (1882). *Svenska folksägner*. Stockholm: Skoglund.

Holbek, Bengt (1987). Folklorens betydning: Oplæg baseret på et igangværende eventyrprojekt. I: Klintberg, Bengt af (red.), *Folklorens betydelse*. Göteborg: Norstedts. 9–31.

Honko, Lauri (1987). Tomma texter, fulla betydelser: Om folklorens transformella betydelser. I: Klintberg, Bengt af (red.), *Folklorens betydelse*. Stockholm: Norstedt. 44–64.

Illman, Ruth & Leppäkari, Maria (2004). Att analysera symboler. I: Marander-Eklund, Lena et al. (red.), *Metodkompassen – kulturvetarens metodbok*. Åbo: Åbo Akademiens tryckeri. 273–294.

Klintberg, Bengt af (1972). *Svenska folksägner*. Stockholm: PAN/Norstedt.

Klintberg, Bengt af (1983). *Oknytt: gamla folksägner*. Stockholm: Gidlunds.

Klintberg, Bengt af (1986). *Råttan i pizzen. Folksägner i vår tid*. Stockholm: Norstedts Förlag.

Klintberg, Bengt af (1994). *Den stulna njuren. Sägner och rykten i vår tid*. Stockholm: Norstedts Förlag.

Klintberg, Bengt af (2005b). Do the Legends of Today and Yesterday Belong to the Same Genre? I: Dundes, Alan (red.), *Folklore: critical concepts in literary and cultural studies*.

Vol. 3, *The genres of folklore*. London: Routledge. 268–277.

Koski, Kaarina (1996). Moderni, postmoderni ja nykyperinne. I: Kinnunen, Eeva-Liisa et al. (red.), *Vitsistä videoon. Uusia kirjoituksia nykyperinteestä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 17–32.

Kukkien kieli. Kukkakauppa Syväsen kukka, Helsinki. Hämtad 2018-03-30 från <http://www.floristi.net/kukkienkieli.html>

Kvideland, Reimund (1990). Storytelling in Modern Society. I: Röhrich, Lutz & Wienker-Piepho, Sabine (red.), *Storytelling in Contemporary Societies*. Tübingen: Gunter Narr Verlag. 15–21.

Marklund, Kari (red.) (1991). Nationalencyklopedin: ett uppslagsverk på vetenskaplig grund utarbetat på initiativ av Statens kulturråd. 6, [Eu-Fredk]. Höganäs: Bra Böcker. 473.

Marklund, Kari (red.) (1995). Nationalencyklopedin: ett uppslagsverk på vetenskaplig grund utarbetat på initiativ av Statens kulturråd. 16, [Rok-Smu]. Höganäs: Bra Böcker. 582.

Melin, Eva (1976). När forskolläsaren läser sagor. I: Westman Berg, Karin (red.), *Textanalys från könsrollssynpunkt*. Stockholm: Prisma. 13–22.

Messerli, Alfred (2006). How Old Are Modern Legends? *Fabula*, 47:¾. Berlin: Walter de Gruyter. 277–288.

Mikkonen, Kai (2008). Lukeminen tulkintana. I: Alanko-Kahiluoto, Outi & Käkelä-Puumala, Tiina (red.), *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 64–90.

Nicolaisen, Wilhelm Fritz Hermann. (2001). Burglars and Burglaries in Contemporary Legends. *Folklore* 112:2. 137–146.

Nicolaisen, Wilhelm Fritz Hermann (1988). German *Sage* and English *Legend*: Terminology and Conceptual Problems. I: Bennett, Gillian & Smith, Paul (red.), *Perspectives on Contemporary Legend Vol 3. Monsters With Iron Teeth*. Sheffield: Sheffield Academic Press. 79–87.

Palm, Anders (2002). Att tolka texten I: Bergsten, Staffan (red.), *Litteraturvetenskap – en inledning*. Lund: Studentlitteratur. 189–203.

Pettitt, Thomas (1995). Contemporary Legend – The Debate Continues. *Folklore* 106. 96–98.

Ragan, Kathleen (1998). *Fearless Girls, Wise Women and Beloved Sisters*. New York: W. W. Norton & Company. xvii–xxvii.

Röhrich, Lutz (1990). Introduction. I: Röhrich, Lutz & Wienker-Piepho, Sabine (red.), *Storytelling in Contemporary Societies*. Tübingen: Gunter Narr Verlag. 9-14.

Simpson, Jacqueline (1981). Rationalized Motifs in Urban Legends. *Folklore*, 92:2. 203–

Smith, Paul (1984). On The Receiving End: When Legend Becomes Rumour. I: Smith, Paul (red.), *Perspectives on Contemporary Legend. Vol. 1: Proceedings of the Conference on Contemporary Legend*. Sheffield: University of Sheffield. 197–215.

Smith, Paul (red.) (1987). *Perspectives on Contemporary Legend. Vol. 1: Proceedings of the Conference on Contemporary Legend*. Sheffield: University of Sheffield

Smith, Paul (1989). Contemporary Legend: A Legendary Genre? I: Bennett, Gillian & Smith, Paul (red.), *Perspectives on Contemporary Legend. Vol. 4. The questing beast*. Sheffield: Sheffield Academic Press. 91–101.

Svedjedal, Johan (2002). Litteratursociologi. I: Bergsten, Staffan (red.), *Litteraturvetenskap – en inledning*. Lund: Studentlitteratur. 81–95.

Svenska Akademiens Ordbok. Svenska Akademien. Hämtad 2018-05-24 från <https://www.saob.se/>

Tangherlini, Timothy R. (2007). Rhetoric, Truth and Performance: Politics and the Interpretation of Legend. *Indian Folklore* 25. 8–12.

Varto, Juha (1991). Mitä hermeneutiikka on? I: Haapala, Arto (red.), *Kirjallisuuden tulkinta ja ymmärtäminen*. Helsinki: VAPK-kustannus. 29–43.

Virtanen, Leea (1987). *Varastettu isoöiti. Kaupungin kansantarinoita*. Helsinki: Tammi.

Virtanen, Leea (1996). *Apua! Maksa ryömii. Nykyajan tarinoita ja huhuja*. Helsinki: Tammi.

Virtanen, Leea & Virtanen, Merja (red.) (1988). *Kukkarokivi. Suomalaisen folkloren antologia*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Voigt, Vilmos (1990). Modern Storytelling – Stricto Sensu. I: Röhrich, Lutz & Wienker-Piepho, Sabine (red.), *Storytelling in Contemporary Societies*. Tübingen: Gunter Narr Verlag. 23–41.

Whatley, Marianne H., & Henken, Elissa R. (2001). *Did You Hear About The Girl Who...?: Contemporary Legends, Folklore, and Human Sexuality*. NYU Press. Hämtad 2018-05-25 från <https://ebookcentral.proquest.com/lib/tampere/reader.action?docID=865945&query=>

Willams, Noel (1984). Problems in Defining Contemporary Legend. I: Smith, Paul (red.), *Perspectives on Contemporary Legend. Proceedings of the conference on contemporary legend. Vol. 1*. Sheffield: University of Sheffield. 216–228.

Wolf-Knuts, Ulrika (2004). Att tolka folkloristiska uppteckningar. I: Marander-Eklund, Lena et al. (red.), *Metodkompassen. Kulturvetarens metodbok*. Åbo: Åbo Akademi. 152–153.

BILAGOR

Bilaga 1: Tabell 2. Kategorisering av vandringssägner

Sexualitet	Groteska dödsfall	Obehagliga och konstiga händelser i vardagen	Brottslig verksamhet	Trosföreställningar och rykten
1. Glitterspray 2. En överraskning 3. Flickan, Ricky och dolda kameran 31. Midnattsvrålet 43. Våldtäkts-skvadronen Viagra 44. Bajsar på killen 45. Likmaskar i underlivet 47. Romans i cyberrymden 89. Avsnoppad	11. Svärmor stulen – igen! 15. Jackan knäpptes bakfram 16. Störthjälmen höll ihop huvudet 20. En låtsas-avrättning 23. En LSD-smugglares död 26. Blyertspennor i näsborrarna 27. Studenten som fick skörbjugg 28. Nattligt besök på självmördarkyrkogården 33. Mumiens förbannelse 41. Fredags-mysteriet 42. Tågloffaren tömdes på blod 49. Extrafart på rullskidorna 50. Den dödliga peggen 52. Karusellen 54. Nylonnattlinnet 62. Hårboll i magen 64. Kanariefågeln 82. Ronald Opus död 91. Drunknad cyklist 93. Sportfiskaren och mördarbina 95. Hunden och bouleklotet 98. Brevbomben 99. Den överviktiga kvinnan 100. Explorerande hjärnor	6. Baby i flytväst 8. Spritluk i bilen 17. Världens dyraste Harley Davidson 18. David Beckhams bröllop 19. Bulan under mattan 22. Skala mej inte! 24. Jag kan 25. Kort tentamensfråga 29. Envisa studenter 32. Telefonsignalerna från likkistan 40. Förlossning på tågtoalett 48. Hjälpsam joggare 51. Piff och Puff 55. Den varma madrassen 61. Konsum-bananer 63. Synnerven dras ut 65. Invasion av dansmöss 67. Arm i baklås 68. Belönad bön 70. Direktören och mopedbudet 71. Au-pair hos Kevin Costner 76. Flygande råttor 77. Mystisk urin 78. Spolningen fungerar 84. Ugglekonsert 86. En ovanlig Volvo 87. Älg i bil 88. Såg ni älgen? 92. Återfunna löständer 94. Tjuvaktig apa 96. Kattungen och mingskålen	4. Den tacksamme terroristen 7. Barnet vid väggkanten 9. Emaljögat 10. Båda njurarna stulna 12. Ett semesterfoto 13. Stulet kassakvitto 14. Den stulna TV-kartongen 21. Tjuvarna hittade Charlie 46. Röda nejlikor på Arlanda 53. Ringbrydjan skyddar 60. Det kidnappade barnet 66. Drog ut rivalens tänder 69. Den kvarglömda cykeln 79. Räddad av grannen 80. Ett finger fattigare 81. De brandförsäkrade cigarrerna 85. Kalle Mager 90. Tjuvgodset tynger	5. Estoniasägner 30. Uppkastade skor 34. Mumien i Sätra 35. La Paloma 36. Ansiktet i fönstret 37. Subliminal reklam 38. Tre män och ett spöke 39. Aphjärna på menyn 56. Marlboro ägs av Ku Klux Klan 57. Less på lax 58. Soda i ärtsoppan 59. Farligt att bada efter maten 72. Arbetssökande med otur 73. Salttestet 74. Good luck, Mr. Gorsky 75. Kinesiska muren 83. Byggjobbare föll ner i betongen 97. Bonsaikatter
9 sägner	24 sägner	31 sägner	18 sägner	18 sägner

